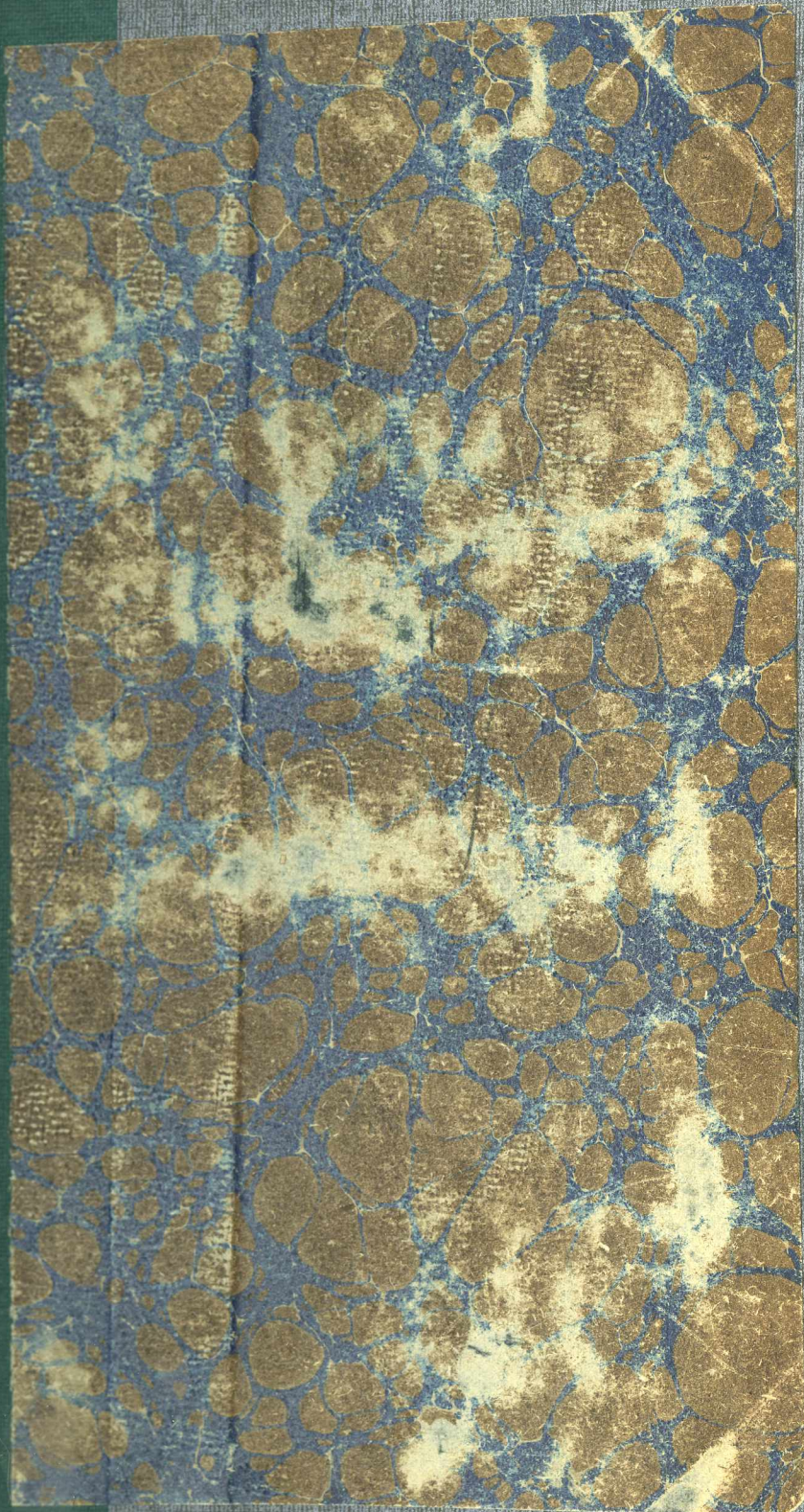

Politikai
röpiratok.

127.

127

1114

FORRADALMI ADATTÁR.
FORRADALOM VÉGNAPJAI RÓL.

NYELVI TUDOMÁNYI ÉS TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
TUDOMÁNYOS KIADÁS

SZILÁGYI SÁNDOR

NYELVI TUDOMÁNYI ÉS TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

SZILÁGYI SÁNDOR 4. KÖTET

I. KÖTET

BUDAPEST, 1890. ÉVI

NYELVI TUDOMÁNYI ÉS TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

MAGYAR
FORRADALMI ADATTÁR.

KIADJA

SZILÁGYI SÁNDOR.

I. KÖTET.

PESTEN, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

2.

KOSSUTH

A

FORRADALOM VÉGNAPJAIRÓL.

(VIDDIN, SEPTEMBER 12-IKI SZÓZATA AZ ANGOL ÉS FRANCZIA
POLITICAI AGENSEKHEZ.)

JEGYZETEKKEL KISÉRVE

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

PESTEN, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

KÖSSUTH

FORRADALOM ÉS VEGYPAJÁROK.
A
RÁTTARTALOM ADATTÁR.

(VADIN, SEPTEMBER 13-ÁN ÉRKEZTETVE AZ ANGOL ÉS FRANCZIA
POLITICAI AGENSIÁKHOZ.)

JOHANNES FRIEDRICH

DRUCKERER KISIRÁNY

SZILÁGYI SÁNDOR TÖL.

I. KÖTET.

PESTEN, 1850.

BEKÖZELTŐSÉGET VÁRVA

Láttuk a dráma kezdetét , folyamát s végperceit. Az embrioból kifejlődni, élni s meghalni láttuk azt.

S mégis talányként tűnik az föl előttünk.

Ismertük az embereket, tanui valánk a működési térnek, mit elfoglalának, s mit azon tevének.

A tények világosak előttünk, mint a nap, melly fénylik és elborul.

A rejtelem fátyola csak egyet fed : az indokokat.

Tökélytelen vagy bukott az ember, rejtelem. Így ír Lamartine egy Byronhoz írt költeményében. S valóban, ki az, ki a kebelben olvasni tud? Ki az, ki kérdés nélkül elmondhatja : én ismerem a tettek rugóit?

Senki, senki!

Olvassátok csak a historia lapjait a közel és régi multról. Hány író, annyképen fog fel egy jellemet. S mit egy ember kárhóztat, gyalázza a másik; mit egyik erélynek nevez, bűnül rója fel a másik.

Mert százféle a nézet, mint százféle az individualitas.

Hol annyi különböző tény van összehalmozva, mint a mostani forradalomban, hol rövid öt évnegyed alatt

annyi történt, mint most, hol tény tényt merit fele-
dékenységbe : itélni kétszeresen nehéz.

Le stil c' est l'homme. Kis oklevél, jelentéktelen
irat hány dolog rugóját nem árulja el? hány esemény
kulcsát nem adja az olvasó és szemlélő kezébe?

Egyetlen indokom ez volt egy illy oklevélgyűjte-
mény megindításában. Historicusnak, mint olvasónak,
ki tiszta nézetekre akar vergődni, ugy hiszem, kedves
dolgot cselekvém.

A

KÖVETEKHEZ

ÉS

POLITICAI AGENSEKHEZ

ANGOL- ÉS FRANCZIAORSZÁGBAN.

A kiadó.

személyi történet: mint most, hol tény tényt ment fele-
decségekbe; itóhi-kétszeresen nehéz.

Le stü e' est l'homme. Kis oklevél. jelentéktelen
ant hány dolog rugóját nem árulja el? hány csémény
balcsát nem adja az olvasó és szemlélő kezébe?

Egyelőri indokom ez volt egy ily oklevélgyűjte-
mény megindításában. Historicusnak, mint olvasónak
ki tiszta nézetekre akar yergődni, egy bizony, kedves
dolgot részkéven

KÖVETEKHEZ

sz

POLITICAI ÁGENSEKHEZ

ANGOL- ÉS FRANCZIAORSZÁGBAN

Alig hiszem, hogy nevezeteseb okirattal kezdhethném meg gyűjteményemet, mint éppen ezzel.

Ki fő volt a forradalomban, ki megteremté, folytatá azt maga nyilatkozik.

S csodálatos, mennyi őszinteséggel!

Vádat mond saját fejére. Nem egyszer itéli el, nem egyszer kárhoztatja saját magát.

Gyakran következetlenségbe esik. Egy tényt megtagad, más kivall. Legtitkosb terveiket előadja, s miket a rejtelem leple borított, eseményeket a nyilvánosság színe elébe vezet.

E jelentést Batthyány Kázmér küldte Pulszkihoz nyilvánossá tétel végett.

Tagadni nem lehet, hogy író tollát e jelentés készítésében nem egyszer vezette szenvedély. Pártszínezet, sőt gyűlölet nem egyszer vezette tollát. S mégis legtöbbször a perczben, midőn a villámokat saját fejéről el akarja háritni, idézi azokat oda.

Ez volt az indok, miért kísértem ezt jegyzeteimmel.

A kiadó.

Alig hiszem, hogy nevezetesen okirattal kézzel tudom meg
gyűjtésedemet, mint épen ezzel.
Ki is volt a forrásomban, ki megteremté folytatni azt
maga nyilatkozik.

És csodálatos mennyi ószinteséggel!
Vádat mond saját fejére. Nem egyszer itéli el, nem egy-
szer kárhoztatja saját magát.
Gyakran követekeztenégekbe esik. Egy tényt megtagad,
mászt kivall. Legritkább terveihez ölel, a miiket a rejtelm
leple borított, eseményeket a nyilvánosság színe elébe vezet.
E jelentést Battány Kázmér kültre Páskóhoz nyil-
vánozás tétel végett.

Tagadni nem lehet, hogy ird tollát e jelentés készítésé-
ben nem egyszer vezette szenvedély. Párizsban, azt gyűlöl-
tet nem egyszer vezette tollát. S mégis legfőbbször a perczben
mindön a villámokat saját fejéről el akarja hántani, ideki szo-
kat oda.

És volt az indok, miért kiserem ezt jegyzetimmel.

A kiadó.

Widdin , sept. 12-én 1849.

Szegény szerencsétlen hazánk el van veszve. Nem az el-
lenség ereje , hanem árulás és alávalóság által esett el. Ó hogy
ezt meg kelle érnem, s nem szabad még meghalnom!

Én Görgeit a porból emelém fel: hogy magának halha-
tatlan dicsőséget , s a hazának szabadságot vivjon ki. S ő
Magyarország gyáva hóhérává lön. ¹⁾

Görgei már rég sokak által azzal vádoltatott , hogy dic-
taturára törekszik. Én a dicsvágytól ment, ki nem fogom fel,
miként lehet a hazán és szabadságon kívül még egyebet sze-

¹⁾ Következmenyt mellőzve s a pusztatényeket felhozva, Görge
csakugyan áruló volt. Sokan úgy hiszik, hogy a kápolnai csata
elvesztését neki köszönhetni. Készakarva elkésett. Mások követ-
kező proclamatióját hozzák fel, (Vác, 1849. jan. 4-ről) hogy
már akkor alkudozott volna :

1) „A felsődunai hadsereg esküjéhez hiv marad: a magyar ki-
rályság V. Ferdinand király által szentesített alkotmányának
fentartását minden külellenség ellen védeni.

2) A felsődunai hadtest épen olly határozottan álland ellen
azoknak is, kik kora republicai mozgalmak által az ország bel-
sejében az alkotmányos királyságot meg akarják buktatni.

3) Az alkotmányos monarchia értelméből, melly mellett marad
a felsődunai hadsereg utolsó emberig, magából következik, hogy
egyedül és azon rendeletnek engedelmeskedik, mellyeket a
felelős magyar kir. hadügyminister vagy annak helyettese, (most
tábornok Vetter) törvényes módon kiad.

4) A felsődunai hadsereg megemlékezve Magyarország alkot-
mányára tett hitére, s megemlékezve becsületére, arra, hogy mit
akar és mit kell tennie, végül kinyilatkoztatja, hogy valamely
ellenséggel szőtt egyezmény eredményét csak akkor ismeri el,

retni, már hónapok előtt s azóta ismételve felszólítám¹⁾), mondaná meg nekem őszintén, hahogy a legfőbb hatalom után törekszik, én magam teremtek számára pártot, a párt pedig, melyet én teremtek, nagy, az egész hon lesz. Csak azt ígérje meg, hogy a hazához és szabadsághoz hű marad. Hogy én kész vagyok neki a hatalom koszoruját átadni, mely nekem — kinek dicsvágya egyedül oda tör, hogy a magánélet homályába visszavonulhassak, szegényen és egyszerűen, miként

ha az részint Magyarhon alkotmányos formáit, melyre a hadsereg megesküdt, részint a hadseregnek hadi becsületét garantirozza.

A felsődunai hadsereg e nyilatkozatot azért adja, hogy a politikai ármányok közepette, melyeknek a közelebbi időben szegény hazánk tán kitéve leend, állását a szorostörvényes uton megtarthassa.“

Annyi áll, hogy ő nem a függetlenség kimondásaért, min lovalgolni szeret, hanem azért, mert Kossuthnak ellensége volt, igyekezett az ügyet megbuktatni.

- 1) Ha ez történt is, csak négy szem közt történhete. Annyi azonban áll, hogy a velei versenygést kerülte, mert félt tőle. Lássuk csak a hozzá írt levelét.

„Édes Arthurom! Vettem 21.—25-rőlirt leveleidet. Köszönöm. Csak ne haragoskodjunk, mert az soha sem vezet jóra. Ellenben az mindig jóra vezet, ha közlöd velem bajodat, tanácsot adsz, s gondolatot cserélve, együtt mindig kitaláljuk a legjobb orvoslót. Én tudom, hogy senki, én sem szeretem tisztábban, jobban a hazát, mint te; — te is légy meggyőződve, hogy senki, te sem szeretheted tisztábban s jobban a hazát, mint én. E kölcsönös hit közöttünk mindig fen fogja az egyetértést közöttünk tartani, mire szükség van, hogy a hazát megmentsük. Épen most kapom a positiv tudósítást, hogy tegnap már Miskolczon voltál, s ma alkalmasint Kövesden vagy. Itéld meg: jobb lesz-e egyesesen csatlakoznotok, mit az ellenség már meg nem gátolhat, vagy combinative két oldalról operálnotok. S tedd magadat biztos futárok által közlekedésbe a többi seregekkel is. Csak most háritsuk el a viszálykodást. A két öreg urat (Mészárosot és Dembinszyt illetőleg) nagyon igazad van. Az egyik (Dembinszky)mindent felejtett, a másik (Mészáros) csak amannak szemeivel lát. Mondod, szép módot kell találnunk, hogy elmenjenek. Gondolkodtam. Más nem találtam, mint azt, hogy magam menjek a seregekhez. Fővézért nem nevezek, hanem mint kormányzó képezem a harmonia kapcsát, veled egyetértőleg s tanácsaid után intézem az operatio irányát, úgy, mint például Czeglédén tevék.

mindig valék — csaktöviskorona, melly dicsőségével is mindig csak ijeszt és nyom ¹⁾). Azonban ő mindig esküvel állítá, hogy ő semmi hatalomra nem törekszik, maga is a magánélet után vágy és érzelmeimet tökéletesen osztja.

És én, szívemet véve mértékül, lecsendesitém a vádaskodásokat s erősitém népszerűségét, mert tiszteltem tehetségét.

Azonban a táborban egy camarilla képződött, nélküle, miként állítá, de mégis tőle kiindulva, miként most tudom. Aristocratiai érzelem s népmegvetés mindig mélyebb gyökeret vertek a hadseregben, melly azonban iránta személyes bátorsága miatt olly határtalan kegyelettel s ragaszkodással viseltetett, hogy őt a seregtől elvonni annyi lett volna, mint attól a győzelmi tudatot elrabolni s győzhetetlen hősöket kétséggel eltölteni. ²⁾

Aztán a dispositio a ti dolgotok. Így bizony, csak így lehet véleményem szerint a sok mindenféle személyes surlódásokat kikérikülni, s nem lesz kérdés Mészáros, Dembinszky, Perczel és Görgei közt, hanem barátságosan intézem az irány egységét, s aztán gonddal leszek, hogy mindenfelé harmonice működjétek a kezek alatti seregekkel, s megverjétek a muszkát szépecskén. Minden más mód nem ment meg a surlódásoktól. S az, hogy a kormányzó rendelkezik az irány felől, senkiben susceptibilitást nem okoz.

Pénzünk már csütörtöktől kezdve lesz, ha meg nem ugrasztanak Szegedről, addig csak napról napra lehet fedezni a legszükségesebbet. Áldjon Isten.“

¹⁾ Legfőbb baj e határozatlanság volt. Forradalmat kezdettek forradalmi emberek nélkül, saját erejüket nem ismerék, s alig vala azok közül, kik a hatalom polczán állának, csak egy is, ki buzgalomnál egyebet tudott volna kifejteni.

²⁾ Világosan mutatja ezt a kápolnai csatát megelőzőtt esemény Görgei és Dembinszky közt.

Görgeinek első találkozása Dembinszkyvel Miskolczon volt. Miután a parancsnökságot átvette, kétszer irt légyott-ot, kétszer irt neki barátságosan, Görgei egyszer sem jelent meg.

Harmadszor parancsot küldött hozzá.

S Görgei csakugyan eljött. S midőn Dembinszky szemére lobbantá, hogy nem a barátságos felszólítás, hanem a rendelet következtében van itt, hogy kérhetne tőle tanácsokat.

„Nekem, ugymond Görgei, a tábornok urtól parancsokat s nem tanácsokat kell elfogadnom.“

Miután öt árulónak nem tartám, ki ellenségeinkkel egyetértésben lehet, és miután tábori camarillájának iránya csupán katonaszerű volt, melly többnyire magának a polgári hatalom megvetésében tetszik, s ennél fogva tulajdonkép csak az én állásomat látszék fenyegetni, azért annál kevesebbe vevém, mert tapasztalásból tudám, hogy míg a veszély tart, ennek közössége minden pártszakadások ellen megvéd, ha pedig a veszély eltiint, visszalépésem által minden visszavonást elháríthatok, s az egyességet fentarthatom, ¹⁾ mellynek fentartása kulcsa azon nagyszerű eseményeknek, mellyeket

A csata már folyamban volt, midőn Görgei a hetedik hadtesttel megjelent. Itt rendeletet kapott, midőn sergeivel balszárnyat képezve előnyomulni akart, hogy attól megválva menjen át a jobb szárnyra, mint Klapka helyett parancsnok. De Klapka már szét volt verve.

Ehez járult, hogy a vitéz de önfejű tábornok Schulz, Görgei adjutánsa b. Kempelent, ki előnyomulási rendeletet vitt hozzá, félre értve, e szavakkal „jól van, jól van, tudom“ vissza kezdett vonulni.

Mindamellettt hogy Görgei volt oka, mikép a csata nem lőn a legfényesebb diadal, neki lehete köszönni, hogy el nem vezetett teljesen, hanem az ellenséges fővezér Solimánnal elmondható: illy diadalt csak ellenségemnek kívánok! Szerencsésjök kerekét e csata fordítá meg.

Másnap Mező-Kövesdre mentek. Dembinszky akart ugyan ottan csatát elfogadni, de jobbnak látta Tiszafüredre vonulni, rendeletet adván Görgeinek, hogy a kigázolhatlan mocsáros s ütegekkel ellátott poroszlói gát megvédésével fedezné a visszavonulást.

De Görgei e gátmögött állítá fel sergeit, egészen ellenkezőleg mint rendelve volt.

S midőn ezt Dembinszky jelenté Kussuthnak, ez eljött, hogy Görgeit elfogassa. De Görgei sergét egészen más szelleműnek találta, hogysen ezt tenni merete volna.

E helyett Dembinszkyt elfogva s gránátosoktól őrizve találta, kit csak személyes tekintélye által menthete meg.

Az említett s ugynevezett „tábori camarilla“ szelleme Bayer ezredes volt, ki hol Görgeinek, hol Kossuthnak árulkodék, a vezéreket összeveszette s az idézett elfogatást rendezte.

¹⁾ Épen ez az, mellyben csalatkozóék. A veszély nőttével nevekedék a két pártfőnök közt is a viszály.

én, egyszerű férfit, elővarázsolni s nemzetem általános bizalmát, a nélkül, hogy kerestem volna, megnyerni képes voltam, mert tudá, hogy mit nekem ajándékoz, azt nem a dicsváagnak, hanem a szabadságnak hozza áldozatul. ¹⁾

Igy álltak a dolgok az isaszegi, váczai és sarlói győzelmek után. ²⁾ Én magam is olly erősnek tartám nemzetemet,

¹⁾ Honny, soit qui mal y pense. Kossuth a nagy szavak embere volt. Ő maga megvallja, hogy előidézte a forradalmat, előidézte anélkül, hogy lettek volna emberei, kikkel kivinni tudta volna. Hol nics itt dicsvágy?

²⁾ Nem leend érdektelen e csaták leírását ide iktatni:

Apr. 2. Hatvannál volt a nevezetesebb csaták elsője, melyet rohammal vettek be. A honvédek egy része szuronnal küzdött, másik könnyebbnek tartá a puskaágyat, de olly hideg vérrel és bátorsággal, mintha díszmenetre készültek volna. Hadtestét ezután Görgei a tábornokká kinevezett Gáspárra bizta.

Hatvan hamuvá égett, a mellettei hidat pedig tábornok Schlick a merész és heves támadások daczára elrontatá.

Mig Klapka Tápió-Bicske körül diadalmasan operált, a jobb szárny Aszódot és Bagot bevette, honnan Isaszeg felé ment.

A harcztér három meredek, erdővel sűrűn benőtt hegy vala. A magyarok Isaszeget elhagyni kénytetének, néhány zászlóalj rendetlenül szaladt. De a szerencse nem sokára visszatért.

Három szuronytámadást vesztenek el. Iszonyu áldozat, iszonyu emberéletbe kerültek azok. De a negyediket megnyerték. (Apr. 6-án.) — A császári seregek főhadiszállásukat Gödöllőre tették át, miután Gáspár oda érkezése miatt ottan tovább nem tarthatták volna magukat.

Kerepest és Czinkotát elfoglalák, egy más osztály pedig Üllőig és Monorig nyomult elő a vaspályán, mig a jobb szárny Vácig terjeszkedett ki (apr. 10.).

Görgei meggyőződve néhány színleges támadás után, hogy az osztrák főerő Pest előtt áll, két erős colonne-ban egyenesen Léva felé nyomult Ipolyságon át. Itt (apr. 18.) mintegy 30,000 embere volt, katonák, kik alatta és általa bajnokokká lenni megtanultak. Ezekkel Kálna, Bars és Sz.-Benedeknél három colonne-ban a Garan vizén átment.

Eznap Nagy-Sarlónál ütközetre került a dolog. Láttuk az ezelőtti valóban nagyszerű csatákat. Hiában próbálnám ezt leírni. Elég egyszerűen annyit írni, hogy a többiekét mind fölülmulta. A hely meggyuladt, a csata még délben is tartott, midőn az osztrákok visszavonultak.

hogy még az oroszokat is legyőzheti, ¹⁾ vagy legalább a harczot hosszú időre kihuzni képes lesz, míg az európai diplomatia Európa fenyegetett békéjének érdekében kényszerítve leend, ügyeinkről tudomást venni, s közbenjárása által bennünket tisztességes, habár áldozattal összekötött békéhez a szabadság alapján segíteni. ²⁾

Azalatt Görgeiben mint vezérben egy hibát vevék észre. Ő tudott győzni, de nem egyszersmind a győzelmet hasznára fordítani. Minden győzelem után megpihent, mint Hannibal Cannaenál. Minden győzelme taktikai volt, de egyiknek sem volt stratégiai eredménye. A komáromi győzelem april 26-án második marengói csata lehetett volna, ha Gáspárnak a színhelytől három órányira tétlenül álló hadtestét a csatába hívja, s ekként képessé teszi magát az ellenséget nyomatékkaal üldözni. Bécs ekkor érett gyümölcs gyanánt kardcsapás nélkül esett volna kezébe s Ollmützből az uralkodó háznak távozni kellett volna. ³⁾

¹⁾ Uti figura docet.

²⁾ Ugyanaz, ki a függetlenséget kimondá, mikép mondhat illy dolgokat, sajátságosnak találom. Mi volt a függetlenség, ha nem terv, mellyel G. békülési szándokát megelőzni, meghiusítani akarta?

Tiszta adat gyanánt következő eseményt emlitem meg:

A császáriak Párkányról Győr felé mentek, a magyar főhadiszállás Gödöllőre tétetett át, hol Kossuth és Görgei közt következő nevezetes szóváltás lón, mi bizonyítja, hogy a szinelt szivesség daczára, milly feszült állás létezett a két ember közt: K. „valljon, ha kimondanók a függetlenséget, a sereg beleegyezésére számítani lehet-e?” G. erre így nyilatkozik: „azért, mivel egy pár apró csatát nyertünk, nevetséges azt gondolni, hogy legyőztük Austriát, vagy neki mehetünk tán Európának; egyébiránt a sereg V-dik Ferdinandra esküvék, s annak neve mellett küzdött eddig,“ s midőn K. erre ajánlkozik, hogy harangüirozni fogja a serget, G. satiricus mosolya szónoki önhittségének felette kedves nem lehetett; hanem, ugy folytatá, hogy ő a közvéleményt s az országgyűlést nem képes tovább nyugodtan tartani, s kénytelen nekik engedni s kimondani a függetlenséget; G. szárazon viszonzá: „bolond az, ki maga mögött elzár minden utat.“

³⁾ Ugy látszik, hogy Kossuth itt is, mint mindenütt, sokat számított a véletlenre, pedig ez forradalomban nem járja meg. Biztos-

De ő nem használta fel győzelmét, ő Austriá ak időt engedett, magát összeszedni, időt engedett az orosz intervencióra. A menekülő Jellachichot háborítlan hagyá dél felé sietni tizenkétezer emberével, kiket egyetemben s egyenkint el lehetett volna fogni; s a legrosszabb volt, hogy mig azt parancsolám neki, miszerint 8—10,000-nyi hadtestet küldjön Buda ellen, és 30,000 emberrel a vert és elkedvetlenülült austriaiakat szakadatlan üldözze s nekik pillanatnyi nyugalmat se engedjen, ellenkezőleg cselekedett, s csak 10,000 embert küldött az ellenség üldözésére s ezeket is csak Győríg, Jellachich után pedig egy embert sem; ellenben Buda ostromát 30,000, köztük hétezer húszárral kezdé, napokat és heteket vesztegetett, ¹⁾ mig kényszerítve valék neki megírni miszerint attól félek, hogy Buda a mi Mantuánk lesz, de miután már ott áll, tehát minden érdek azt kívánja, hogy előbb el ne hagyja, mig be nem vette. Ő dicsőségesen el is foglalta, valamint hogy a historia nem is bir hősiebb rohamot felmutatni, azonban három hetet vesztett, utána ismét kipihent, ujonta elveszett egy hét s azzal a haza. ²⁾

számítás után kell mindennek történni, nem megfontolatlanul, mint itt.

1) Görgei és párthivei e dolgot egészen másképp beszélík el. Ők ugyanis azt hozzák fel, hogy Görgei azt ellenzette, s miután mégis nyakára erőszakolták, megmondá, hogy azáltal minden elveszett. Felhozzák, hogy ő azt stratégiai baklövésnek nevezte.

2) Lássuk e roham leírását, némelly mellékeseményeket az elmondottak körüli könnyebb tájékozhatás szempontjából:

Május 19. és 20-án cseltámadások történtek. 21. virradóra volt az elhatározó támadás. Előtte egész éjen át ágyuzás folyt, mintha roham nem is történendnék.

Két óra után a fehérvári rondella s a bécsi kapu tájáni rés egyszerre támadtattak meg. Mintha Róma harczosai keltek volna ki sirjaikból, megújulva láttam Julius Caesarnak a teutonok elleni küzdelmét s megújulva láttam a teutonok védelmét a római sas ellen.

A honvédek egy része puskatüzet adott, más része a kartácszapor daczára létrákon mászott fel, s ha 10 elhullott is, a 11-dik mégis rohant.

Én az időben nem voltam a táborban. Még azelőtt, a hatvani, tápió-bicskei, isaszegi ütközetek napjaiban Görgei személyem iránt kimondhatlan aggodalmat színtelt, oly gyakran emlegeté, hogy mozgalmaiban személyem által gátolva van, miután nem csak az ellenségre, hanem reám is ügyelni kell, nehogy elfogattassam s velem, miként magát kifejezé, a haza is elveszen, ¹⁾ úgy hogy én, nehogy alkalmat adjak arra, miszerint valamelly hadi szerencsétlenség személyem jelenlétének tulajdonittassék, inkább Gödöllőről

Görgei a Heiderich háznál, hol főhadiszállása volt, a tornáczon fel s alá járkált egyszerű őrnagyi ruhában sipka nélkül s nézte a távcsövön át a harc folyamát.

Másfélórai folytonos kartácstűz után néhány zászlóalj feljutott a várba. Ludwig kormánybiztos kérdé Görgeit: megirhatom-e Debreczenbe, hogy a vár be van véve? s figyelmezteté Görgeit az olaszok által kitűzött fehér zászlóra.

„Emlékszik ön Melasra Marengónál? mond a fővezér. Ön megteheti, én még nem.“

Négy óra lehetett. A hajnal első sugárai már kisütöttek.

„Ott ott! mond Görgei pillanatra kigyult arcczal, ott lobog a nemzeti tricolor! Éljen a honvéd!“

S aztán néma és komor lön. Volt e komorságban valami, mi a Carthago romai fölött siró Cato arczához hasonlított.

Mint Róma bajnokai e várossal, úgy küzdének a honvédek itt is. Mindkét vezér nyert, hogy diadala által eltemesse, miért küzdött!

A bevett várból Rákóczy és éljenek harsogának, éljenek a szomszéd városból.

„Éljenekkel még nem vétetettbe vár,“mondá Görgei, nyergeltetts oda ment, hól a pusztítás és halál angyala irtózatoss nyomokat hagyott. A hely színén jutalmazá a bajnokokat. Többi közt egynek a golyó által kilyukasztott köpenyére tüzte fel az érdemrendet: „ügyelj ugymond köpenyedre, mert ha mindenüvé tűzők érdemrendet, fúrcsán fogsz kinézni.“ A lég mephyticus kipárolgással volt saturálva, az utcák kövezete cserép-, üveg- és gránátdarabokkal telve, az utcákon merev tetemek nyujtozának, a házak megrongálva s a nádori lak leégve volt.

„Nem! akarom, ugymond Görgei, midőn felgyujtatá, hogy a kormányzónak lakhelyül szolgáljon.“

Buda bevételét ő maga strategiai baklövésnek nevezé.

¹⁾ Mint már egyszer említettük, ismét felhozzuk, hogy Görgeinek ezen machinatióiban keze-lába Bayer volt.

Debreczenbe visszatértem, hol egy párt az országgyűlési képviselők közt olly veszélyes ármányt szőtt, ¹⁾ hogy a nem-

¹⁾ Ez az ugynevezett Esti lapok pártja. Hogy valóban olly veszélyes volt-e, (s ha volt, csak chimaerális tervei kivitelében volt), lássuk jellemzését:

A pártnak, mellyet képviselt, vezére Nyári Pál vala, irányát ő határozta meg, a nélkül, hogy szerkesztésébe valóságosan befolyt volna.

Tulajdonképi szerkesztői Kovács Lajos, Kazinczi Gábor és Hunfalvi valának.

Az Esti lapoknak két rovata volt, komoly és humoristicai. Komoly rovatát a fenebbi három férfi kezelte.

Vezérezikkei alapos tárgyismerettel voltak írva. Céljok volt viszonyaink s az akkori viszonyok iránt fölvilágosítani a népet s oda vezetni a dolgot, hogy ez a kibékülési politikát követelje. A forradalmi fegyverek szerencséje, az april 14-diki határozat, mi sem ingatá meg őket. Folytaták a küzdelmet, mig lehetett, s midőn láták, hogy az árviz ellenében uszniok lehetlen, a cselekvények mezejéről visszalépének.

Humoristicai rovata épen olly nevezetes volt.

S tulajdonkép ez vala, mi annak népszerűségét megszerzé.

Antipodese volt a Márcziusnak s Madarász-Mercurnak.

Homeopathisch pilulákkal, alleopathisch csöppekkel, s ha ez nem használt, bombákkal, kartácsokkal küzdött ellene.

Szidta, nevetségessé tette, mint szeszélye hozta magával.

Kileste a policzajminister gyöngéit, lefesté veres tollával, zöld kalapjával, lerajzoló lovagolva, s hivatalszobáinak titkait.

Utóbb adatokat találván, mikép lopák meg a ministeri kezek a Zichy féle gyémántokat, a dolgot a közönség elébe tálalta.

Volt is dolog! a nép felzudult, az országgyűlés felzudult, s fine finali, Madarász megbukott.

Igy buktatá meg Csernátonit is, de ki nem volt a Zichy perben compromittálva, ki irói pályáját saját biographiájának leírásával végzé.

És az Esti lapok humora kiapadhatlan volt, s annyival népszerűbb, mennyivel inkább elárulá a Márcziusnak minden czikke méltó haragját.

S vala is dolog minden este, midőn e lapok megjelentek! ugyancsak ostromlák a hivatalszobát, s kabátos embernek e nélkül lefekünnie lehetlen lett volna.

Ez volt, melly a kedélyeket mindig vigan tudta tartani s a legüdvösebb dolgokat játszva követte el.

zet és becsülete érdekében illy gyáva árulásnak véget vetni s a hidat hátunk mögött lerontani kényszerítve valék. Én kiáltám a függetlenséget, melly a nép által olly enthusiasmus-sal, olly minden erő-megfeszítéssel, készséggel fogadtatott, ugy hogy, ha Görgei ravasz árulással közbe nem lép, mi legyőzhetlenül még egyesült ellenségeinket is megtörjük. ¹⁾

Azonban én Görgeiben nem láttam árulót, hanem csak vitéz katonát, de, miként maga bevallá, tapasztalatlan fővezért. Miután azonban a sereg élén szívesen láttam volna olly vezért, ki gyorsabban nyomul előre, ő pedig saját valomása szerint inkább organizáló mint strategiai talentummal birt, tehát Damjanichnak szántam a fővezérséget és Görgeit a hadügyministeri tárczával megbízám. Ő elfogadá, de nem jött el. ²⁾ Állítá, hogy Buda bevétele előtt nem hagyhatja oda a hadsereget, s miután különös ügyessége van meghitt embereket elkedvetleníteni s eltávolítani, rábeszélé Damjanichot, hogy Debreczenbe menjen s őt pótolja. Én borzadék e hírtől, azonban isten is ellátszék bennünket hagyni, mert midőn Damjanich hadtestéhez kocsizott, hogy attól elbucsuzzék, eltöré lábát s ezen törés gyorsítá a haza bukását, miután most Klapkának, ³⁾ az egyetlen tábornoknak, kire a főparancsnokságot bizni lehetett volna, Debreczenbe a hadügyministerium átvételére kelle sietni. Miután e tárczát 4 héten át ideiglenesen kezelé, Komáromba kelle visszamennie s Görgei ekkor a hadügyministerséget is átvevé! ⁴⁾

¹⁾ Hogy való indoka ez lett volna a függetlenség kimondásának, hinni alig lehet. Ha csakugyan már ekkor látta Görgeiben az árulót, miért nem fogatta el? A baj akkor gyökeresen lett volna gyógyítva. Épen az illy adatok árulják el, mennyire tulbecsülte saját s övéi erejét, midőn forradalomhoz kezdett.

²⁾ T. i. Debreczenbe.

³⁾ Klapka a legtisztább jellemek egyike. Mondhatni még fiatal ember, s mégis minden esetben és körülmények közt annyira kitünteté magát, hogy azáltal a közméltánylatot teljesen kiérdemelni tudta.

⁴⁾ Közvetlen Buda bevétele után, midőn ő a hadügyi tárczát átvette, megkínálta a kormány rendkereszttel s altábornagyi ranggal.

Egyik ürügye Görgeinek, hogy nem jött, az volt, miszerint a hadseregnek vezére nincs. Szép kibeszélésekkel húzá vóna az időt, hogy a vezéri és ministeri hatalmat minél tovább kezében tartsa. Az elsónél fogva 50,000-nyi válogatott sereg parancsnoksága volt kezében, ez utolsónál fogva a többi seregek felett is rendelkezhetett. Ismételve felszólítám őt, sőt parancsolám neki, hogy a fővezérséget tegye le. Ő engedelmességet szinlett, de azon kérdést tevő: hogy kinek kezeibe tegye le?

„Törvényeitek szerint,ugymond,nincs altábornagy,respublikában nincs rendkereszt. S egyiket sem fogadta el. Hanem ugymond Kossuthnak, ha csakugyan meg akartok jutalmazni; te gyetek pesti egyetemi chemiatanárrá.

Ezután a legsajátságosabb körülmények állottak be.

Görgeinek fővezérsége s hadügyi tárczája által sokkal nagyobb hatalom volt kezében, hogy sem Kossuth és ministeriuma ne remegtek volna tőle. S ez ember bámulandó ügyességgel hol Pesten, hol a felső táborban töltötte idejét s mint Dyonisius fűle mindent tudott, mi körülte történék.

Ezenben táborszernagy Haynau vette át a fővezérséget. Az oroszok beütöttek. Zsigrád és Perednél Görgei csatát vesztett, átnyomatott a Vágon.

Pestre jön tehát, jelen leendő ottan egy haditanácsban.

Épen ministeri tanács volt, s Görgei szokott cynismusával egyenesen oda ment. Ezen est nevezetes volt. Görgei a tanácsszoba melletti benső teremben nőalakot vón észre, s kérdezgeté: „miféle nőszemély az?“ — mig végre Kossuth egy kis zavarral mondá: „az én nőm“ — „tehát küldd ki onnan — volt a válasz — a statustanácsnak nőtanukra nincs szüksége“. — Ezen incident után szokott módon folyt a tanácskozás, különösen épen Kossuth előterjesztéséről, melly szerint e lak neki igen szűk levén, ugymond, „legalább három nagy előszobára lenne szükségem, s olyan házban, mellynek két kapuja van, hogy az egyiken be-, a másikon kijárhassanak a kocsik, ha jönnek hozzám az udvarlók“. — E szóra kissé ingerülten felele Görgei: „bizony nem tudom édes lelkem barátom, lesz-e időnk neked palotát építeni, mert“ — s erre előadá a határszélekről hozott híreket az oroszok minden oldaloni előnyomulásáról, némi keserüséggel emlékeztvén meg figyelembe nem vett tanácsáról, s azzal fejezé be: „most már nem marad egyéb hátra, mint vagy Erdélybe vonulni vissza, vagy ha még nem késő, kivágni magunkat Austriába, ott legalább van munitio, miből ugy is kifogyunk.“

Nincs más fővezérünk mint Bem. ¹⁾ És ez így vala, mert Vet-

¹⁾ Hogy a dolog nem úgy történt, mint itt elmondva van, hogy Kossuth Bemet titkon nevezte ki s akarta, hogy vegye át a vezérletet, következő levelei mutatják:

„Görgeinek igen túlnyomó erőtől szorított hadteste harc nélkül Miskolczig visszavonult.

Főként a vezetők, félve, hogy az ellenség 18,000-nyi lovassága megtámadja s szétveri őket, nem merének csatába ereszkedni; rögeszmejük: főhadtestünkkel egyesülni, s nem gondolják meg, hogy ezáltal az oroszoknak túlerejét ide nyakunkra hozzák, Austriának megadni a fő csapást nem marad időnk, s hogy két tűz közé jutunk.

Ezt ATN. ur önnek szükséges tudomásul jelentem, azon meggyőződéssel, hogy csak erőnknek gyors koncentrálása (melly aztán ön vezérlete alá rendeltetnék), menthet meg.

A nélkül az orosz főerő egy hét alatt Pesten s mi rosszabb, fősergünk hátánál lesz.

Elkövetünk minden lehetőt. Sovárgva várom ön tudósításait.“

„Eperczben kapom Kolosvár június 23-ról irt levelét. Az orosz Erdélybe invaziójáról tudósítás már tudva volt előttem. Ezredes Kissnek Brassónál történt halála fájdalmasan hatott rám.

Fájdalommal látom át, hogy altábornagy ur Erdélyből a Bánátba most nem jöhet ki.

De a vész ott is igen nagy, mint általán mindenütt. Most jönnek legnehezebb napjaink; áldja meg isten fáradalmainkat, mert valóban szükségünk van rá.

Bánátban a parancsnokok közt örökös viszály van, s pedig rend-, összetartás-, egységre van szükségünk, különben elvesztünk.

A Bács-Bánátra nézve következőleg rendelkezénk (altbn. ur személyesen nem mehetvén oda):

Ott 3 hadtest van,

1) a volt Vécsey féle, most Guyon kormányozza;

2) a váczi (Perczel féle) test. Parancsnok Tóth;

3) az, mellyet ön altbn. ur, az önnek Dévára adott segédcapatok helyett személyesen kivezet; testparancsnok Bánffy.

Minden bács-bánáti egyesült sereg és osztályok főparancsnoka hivatkozik önön, vagy Perczelen kívül senkinek sem engedelmeskedni. Megadtam ugyan neki a szükséges utasításokat, de tisztelettel kérem altbn. urat, adja meg ön is a Bánátban levő, ön sergéből oda parancsolt katonai parancsnoknak az utasítást, hogy mindaddig, míg ő öntől különválva operál, azt tartozik főparancsnoknak nézni, kit a kormány erre határoz; ez most altbn. Vetter, ön altbn. ur nem mehetvén oda.

tert ármányaival lehetlenné tev¹⁾, Klapka pedig Komáromban nélkülözhetlen volt. Ő felszólította engem, hogy hívnam meg Bemet; azonban ehhez idő kellett, mert Bem Erdélyt nem hagyhatá tüstént oda, sakként a kétszeres hatalom még tovább is kezében maradt.

De véleményemet tisztán, nyíltan ki kell mondanom, hogy ha gyorsan, igen gyorsan egyesíthetjük erőinket, a haza meg van mentve; ha nem: nincs.

Vérző szívvel bár, de szilárd meggyőződéssel ki kell mondanom, hogy ha ez gyorsan történik, egész provinciákat, sőt az ország négy ötödrészét kész vagyok feladni, hogy erőink gyorsan concentráltassanak. Mert úgy megverjük az ellent, s a megvert ellennel az elveszett provinciákat magoktól visszakapjuk; de ha a főerő szétveretik, a nemzet elvesz, s a provinciák mítsem használnak.

Ohajtanám azért, hogy ön egész erejével kijőjön, egyesüljön a többi testekkel, vegye át a főparancsnokságot, úgy tour à tour megverjük elleneinket s visszanyerjük a világ szabadságát.

Ha ez nem lehet, félek hogy 14 nap alatt egy catastropha történik.

Azonban az országot utolsó emberig védendem. — Magyarhon népeit most fegyverre szólitom.

Nagyváradra parancs ment, hogy a két üteg, melly ezen s a jövő héten fölszereltetik, rögtön küldessék önhöz, mint ígértem. Gyalog- vagy lovasütegek lesznek-e, nem tudom. De inkább azt hiszem, jobb ma egy gyalogüteg, mint két hét mulva lovas, mert ki tudja, mennyi ideig a miénk még Nagyvárad.

Kérem a Vetter főparancsnoksága iránti avisot a bánáti sergekhez elküldeni, — igen sürgetős; — különben zavar lesz.

Ajánlom magam ön szives barátságába.“

„Sietve tudatom önnel, hogy a tegnapi győri csata ráánk nézve rosszul ütött ki, sergeinknek Győrt oda kellett hagyniok.

Annál sürgetőbb szükséggé vált, hogy altbn. ur velünk egyesüljön; ha ez egyesülés elég gyorsan megtörtént, a haza meg van mentve.

¹⁾ Ez ügyben Görgeinek eszköze a rendületlen jellemű Damjanics volt. Mikép történt a dolog, érdekes lesz terjedelmesben elmondani:

A kápolnai csata, Görgei és Dembinszky czivódásai után Kossuth ez utóbbinak úgy vélt véget vethetni, hogy az országgyűlés belegegyezésével a marschalbotot neki adta. Damjanichnak, ki kezdetben nem állhatá Görgeit, de utóbb igen megszerette, ez nem volt inyére, kivált miután Vetternek szolnoki operationalis terve

Ő ezután idejét leginkább a tábor és Buda közti utazással töltte. Távullétében kedvence, Bayer ezredes¹⁾ tábor-kari főnöke vezénylő a mozgalmakat, — nyolcz mérföldnyire a csatahelytől távol. — Egy ütközet a másik után veszendőbe ment. Görgei ekkor oda sietett, hogy a csorbát kiegyenlítse, és a sereg imádta őt mint nemtőjét. Ekkor ismét haza sietett, működését mint hadügyminister végzendő; azonban debreczenben létét, miként azóta világossá lön, arra is használá, hogy magát az országgyűlés azon pártjával tegye összeköttetésbe, melly maga rettegéssel telt, mindenféle félelmet terjesztett s üdvtelen károgásával többet ártott a hazának, mint az ellenséggel czimboráló reactionariusok.²⁾

Azon gondolat mindig tovább harapódzott, hogy az oroszoknak meg kell magunkat adnunk.

Az Oroszországgali pacificationak eszméje észrevétlenül kelt Görgei környezetéből ki a közönségbe.³⁾

Azalatt bekövetkezett az orosz invasio. Sergeink következőleg álltak:

nem igen sikerült. Elkezdte tehát őt minden kitelhető módon boszantani.

Mindamellett Vetternek az aprilcampagneban nem kevés érdeme van. A seregnek Hatvan és Jászberény felényomulása, a váczútoni haladás forcirozása az ő műve, bárha ekközben terhesen megbetegedvén, a botot kezéből kiadni kényteték. Beszélik, hogy Damjanics boszantásai e betegséget nagy mértékben mozdíták elő.

S épen e körülmény, hogy a seregeknek Tiszafürednél koncentrációja után nem vezethető azokat, a hívékeny népben gyanut támasztott ellene. Vádolni, rágalmazni kezdték a magyar ügy e rendületlen bajnokát, minek nyomán Kossuth a Közlönyben nyilatkozatot bocsáta ki, mellyben becsületének tisztaságáról a rágalom szennyét elhárítani igyekvék, kimondván: hogy miért nem vezetheti a seregoszlopot, kimondván, hogy a haza eddigi működése miatt hálával tartozik, hogy olly ernyedetlen szorgalommal szentelje életét a szabadság ügyének.

1) Ez ember sajátos jellemehez fenebb már nyújtánk anyagokat.

2) Ezen mindenestre túlzott vád a nyárypártot illeti.

3) Bámulandó, mennyi ügyességgel járt el Görgei ez ügyben, mint tudá propagandáját szélesbitni, s mennyi aprólékos eszközt fel tudott használni.

A főszereg Komárom körül, bárha az utósó hetekben Görgei gondatlan attackjai által sokat vesztett, mindamellet 45,000 emberből állt.

A bács-bánáti sereg	-	-	-	30,000
Az erdélyi sereg	-	-	-	40,000
Felsőtiszai sereg Sárosmegyében	-	-	-	12,000
Mármarosi hadosztály	-	-	-	6,000
Péterváradai osztály	-	-	-	8,000

összesen 140,000 ember

a csatapiacson ¹⁾). Ezenkívül a várak őrségekkel gazdagon el látva. Azonfölül új zászlóaljok folyvást alakulásban, mert a nép, nagylelkű honszeretettől égve, szavamra örömmel állítá

¹⁾ Következő Bemhez irt levelében a seregek állását egészen máskép írja le. (Saját véleményem szerint amaz a hihetőbb).

„Becses sürgönyeit jul. 8. és 9-ről kaptam, s alázatos válaszómal sietek önt mindenek előtt értesíteni, hogy Erdély, Nagyvárad s Debreczen felől az oroszoktól mit sem tarthat.

A felsőmagyarországi hadtestet (IV) Perczel vezénylete alá rendelém, s dispositiója alá a 12,000 emberen kívül új seregeket adék. Így 24,000 emberrel Czeglédről Szolnokra vonult, a körülmények szerint vagy a Tiszán átmenendő, vagy az oroszokat a Tisza jobb partján fenyegetendő. A mellett Korponai ezredessel Szent-Agotánál, Kardszagtól nem messze, a derék kunokból tömeges népfölkelést gyűjteténk, valamint Nagyvárad fedezetére 2 zászlóalj gyalogsággal, 2 divisio huszársággal, 8 ágyúval s részint népfölkeléssel (összesen 9600 ember) a püspökii tábornok megerősítők. E mozdulatok következtében az oroszok Debreczenből sietve visszavonultak, a tiszavonalt megtisztítottuk, úgy, hogy a tiszántúli országrész az ellenségtől tiszta, s a Tisza jobb partjával hatalmunkban van.

Tábornok Perczel ma a szolnoki s abonyi táborban van, azon rendelettel, hogy a Tisza jobb partját s a Duna és Tisza közti földrészt Szegeddel (a kormány mostani székhelyével) fedezze, s a körülmények szerint az oroszok hátában s oldala mellett operáljon, s a főerővel Hatvan és onnan Pest s Vác ellen nyomuljon. 11-kén Ramberg ellenséges tábornok 6000 emberrel Budára ment, de hír szerint viszont elhagyá. Átalán, miután Buda falait lerombolók, azt egyik fél sem tekintendi tartható helyzetnek, s birtokára az ellenséges fél sem adand sokat.

Mindamellet Pesten tarthatuk volna magunkat, de akkor vagy a tiszai vagy a bácskai seregeket fel kellett volna concentrálnom, de azáltal oly vidékeket hagytam volna oda, melyekből még

ki fiainak ezreit hadi szolgálatra; a ruhabizottmány bámulatos tevékenységgel működött, a 19 lovas ezredek tartalékosztályai mindig teljes számban; ágyuk öntettek, lö- és szuronyos fegyvergyárak, löpormalmok, salétromfőző intézeteink szakadatlan munkásságban; kórházaink 20,000 beteget ápolhatá-

vesztett csaták után is, a földből is teremthetek sergeket, míg Pest resource-ot nem adhat.

Elvül tüstem ki, hogy a hadi operatiokat a kormány biztosságának nem rendelendem alá, hanem a kormány székhelyének választását a hadi operatiók kívánataihoz alkalmazandom.

Tudom, hogy jobb ekkép.

Ma Szegeden vagyunk, a jövő héten tán Aradon vagy Nagyváradon (mit leginkább szeretnék).

Én személyesen faluról falura menni szándékozom önkénteseket gyűjteni; mert 30,000-nyi reserve-t akarok felállítani, s e reserve-serget személyesen vezetni. — Hiszem, hogy 30,000 ember egy hó alatt megleend.

Vetter tábornok Jellachich elleni támadásait megkezdé. A bajnok Guyon Jellachichot megverte, ki Tittelre szaladt. Guyon ma követé, míg Kmety tábornok hasonlóan ma Péterváradot felszabadítja; ezredes Bánffy pedig az écskai, lukácsfalvi, aradacsi colonne-okat magához véve, gyors menettel Perlaszra siet, s míg Jellachich Tittelre érne, azt bevenni szándékszik; de ez aligha sikerülend neki s Tittel ránk nézve kemény harapás lesz. Vede-remo! Sergek és vezérek derekak.

A felső sereg (ah erről sok mondandom lesz) még mindig Komáromnál áll. 12-én nagy csatája volt következmény nélkül, a besánczolt positiót megtartá, mindkét részről sok veszteség, főként az ellenség részéről lovasságban.

Önre, rám s az egész országra nézve egyetlen körülmény igen nyomasztó s alkalmatlan.

Görgei tábornok Komáromból jun. 20-ról ezt írta: „a győri ütközet elveszett, az ellenség Bicske felé túlszárnyalt, mert támpontomból 60,000 ember ellenében annyira nem terjeszkedhetém ki, az ellenség 48 óra alatt Budán lesz, gondoskodják a kormány a takarmányokról, bankról sat.“

Pesten nem volt őrségem, a bankgyárt tehát ellenséges támadás- és elvételnek nem tehetém ki, azt tehát (legalább 6000 mázsa sajtó- s gyárszerekkel) meg kelle szüntetnem s Szegedre átté-tem épen akkor, midőn az ellenség közeledte miatta debreczeni bankgyárt is megszüntetnem kelle.

A felállításra legalább 14 nap szükséges. 14 napig tehát egyetlen forintot sem csinálhatunk,

nák, a várak élélmezve, a gabnatárak százezzeivel a mérőknek megtelve, és én magam kötelességemhez képest, szüntelen lel-

Azért nem kapott ön pénzt, a 125,000 frtot kivéve, melyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem, mit ember tehet; isten nem vagyok, semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és had! Még e perczen is következő sergeket kell eltartanom:

Erdély	40,000 ember
Felső sereg s Komárom	45,000 „
Vetter (déli sereg)	36,000 „
Tiszai sereg	26,000 „
Pétevárad	8,000 „
N.-Várad, Arad, Szeged, Baja, zarándi határvonal, s kis detachements-ok	10,000 „

összesen 165,000 ember.

Ezenkívül a 18 huszár ezred reserve-escadrona, 7 felállítandó zászlóalj, 20,000 beteg, 60,000 népfölkelés, lőpormalmok, öntészetek, fegyver- s kardgyár, szuronygyár, 24,000 fogoly, az egész civil administratio sat. sat.

Ez nem kicsinység, tábornok! s a bankgyár 14 nap óta nem dolgozik!

Türelmet kérek. Isten nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de creation-t nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, s így ön pénztárnokának hetenként 200,000 frtot küldendek.

Ön 800,000 frtot kér 30 és 15 krosokban. Kérem fölszámolni, hogy erre 9,600,000 nyomás szükségeltetik, a mellett emberi kezek által, (gőz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván, egy perc alatt 10 nyomás történhetvén, éjjel nappal dolgozva, 35 nap kivántatik csak ez összegre!!

S ez összeg havi kiadásunknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi embernek lehető, megteszem. Többet nem tehetek.

Most igen fontos dologra altbn. ur.

Bolexes és Bolliak, oláhországi emigrans urak, ajánlatot tettek, oláh legiót alkotni.

Elfogadtam az elvet, detaile-ok végett altábornagy urhoz utalám őket.

Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék) e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény felszámíthatlan volna.

kesedést önték a nép szívébe, s a honvédelem minden ágai fellett öröködém.

Igy elkészülve talált bennünket az osztrák-orosz invasio. A szerbek le voltak győzve, az oláhok békealkudozásokban; ¹⁾

Ha a dolog oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem, ez urakat pár nappal azelőtt tanácskozáásra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek, mert óhajtható, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jövünk, felszabadítani őket az orosz nyomás alól.“

A törökök kétes politikát követnek; il faut les compromettre.

Olvasám a lapokból önnek rendeletét, mellynél fogva minden civil t.hatóságot felfüggeszt; e lépésnek felszámíthatlanok következményei s megegyezésem nélkül úgy eshetik meg, ha megismerem a nemzetgyűlés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a félország lángban van. Mért compromittál drága altábornagy ur?

Higye el van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint fölfüggeszteni az alkotmányt. Még a ministeriumnak is a nemzeti gyűlés megegyezése kívántatik, — különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó crisis támadhat belőle. Nyujtsion kezét elhárítani a zavar véseit.

Kérem rá, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.

Különben remélem, legyőzzük elleneinket, ha egyezők leszünk. Fájdalom, beteges vagyok!

Fogadja el megkülönböztetett tiszteletemet.“

¹⁾ Hogy e pont túlzólag van elmondva, mutatja Szemerének egy — pár hó mulva ezután, tehát sokkal később, — mondott beszédének köv. pontja:

„Czélunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének és polgárai szabadságának biztosítását siettetni egy részről, más részről pedig a kegyetlenségek meggátlása által a szelid humanitásnak uralkodását helyreállítani annyira, hogy forradalmunk fő dicsősége, a szelid és békes fejlődés az ember-telen terrorismus vérnyomaitól és vérnyomai által meg ne fertőztetessék.

Ugy voltak a pontok szerkesztve, hogy többet adnunk az ország státusegységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet pedig nem tartottunk kielégítőnek.

Ugy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek. Mindent tisztán, szabatosan fogalmaztunk és tartózkodtunk olyan csalfa igéretektől, millyenekkel Austria szokta ámitgatni a népeket,

a főváros keziünkben ¹⁾). Ki kétségeskedhetett azon, hogy győzni fogunk? Én a nemzetet az egyesült osztrák-orosz hatalom ellen tökéletesebben találtam felkészülve, mint tavál Austria ellenében. Mi már ekkor a büszke Austriát meggyengítettük, úgy hogy kényszerülve lön, természetes ²⁾ ellenségéhez fordulni védelemért, mert még bukásában sem akart szegény hazánkhoz igazságos lenni ³⁾).

Ellentünk elkülönözve három sereg állt: 80,000 osztrák, 140,000 orosz és Jellachich a 40,000-nyi déli sereggel. Azonfölül még az Oláhországban kóborló 12,000-nyi hadtest Clam-Gallas alatt, az előbbi osztrák-erdélyi sereg. Feladatunk volt,

Austria, melly a rácoknak vajdaságot ígért, de csak nevét adta meg; ki szabadságot ígért a határőröknek, de ezek most is rabok, földhöz kötött szolgák, kik most is 10—20 ezrenként kényszerítettnek idegen harcban elvérzeni; ki a nemzetek egyenjoguságát kimondotta s a rácok, az oláhok, gallicziaiak és horvátok most is azon állapotban vannak, hogy házaik küszöbén túl a német nyelvben kénytelenek mozogni; ki megígérte Bukovinának, hogy ámbár kis töredék, iskoláiba behozza anyanyelvét, s az ígéretet akként értelmezte, hogy minden tudományok német nyelven taníttatnak, s a mellet szabad az anyanyelv szabályait is tanítani.

E béketörekvéseket a fellázadt népek irányában mi czélszerűeknek és igazságosoknak láttuk. Eddigél nem volt kellő sikerök, de reményünk van, hogy lesz. De mi felelősek vagyunk önöknek e földön s a túlvilágon az istennek, s úgy akartuk vezérelni a kormányt, hogy a mindenható, ki a népek sorsát mérlegezi kezében, azt mondhassa a magyarról: „e nemzet megérdemli a szabadságot, mert tudott lenni igazságos más nemzetek iránt, a mellyeknek földet adott saját földéből, jogokat, mellyeket saját vérén szerzett, s öldöklötése után is elég nagylelkű volt, testvéri kézzel a béke olajágát nyujtani.“

Ha ez áll, bizonynyal nyilvánossá tételét nem halasztották volna.

- 1) S midőn a főváros elveszett, azzal vigasztalá magát, hogy annak az események folyamára semmi hatása.
- 2) S mellyeli szoros, már azelőtt fenállott aliencia-a tudva van.
- 3) Sajátságos ezen csodálkozni! Austriának lényeges s fenállását fel-tételező részét teszi Magyarhon. Ne zárta volna el a függetlenség által a kibékülés lehetőségét.

az ellenséget egyenként megverni. Görgei beleegyezésével következő haditervet állapítánk meg ¹⁾.

Az oroszoknak Gallicziából betört seregével semmi eldöntő csatába nem ereszkedünk, a felső tiszai sereg az oroszok előha-

¹⁾ Következő operationalis terv már azelőtt elfogadva s ez ujabbért elvetve volt.

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel, az 1-ső és 8-ik hadtestből ellátva, az osztrák főhadssereg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadsereg vezére Klapka tábornok; helyettesse Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich tábornok alatta Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különített csapatok által összeköttetésben állandó Dembinszky altábornaggyal s Komárommal. Ezen egyesített hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkeztével főhadssereggé alakuland, előleges feladata leendő a Duna bal partján az ellenséges erőt szemügygyel s egyszersmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, és magának egy olly állást biztosítani, mellyből a segedelem megérkeztével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Visszahuzódási vonal Vác vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a körülmények megkívánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összeköttetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Duna jobb partjání vidéket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősíteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összeköttetést minélőbb megszerezni. Visszahuzódási vonal Buda felé. — Buda bevétele esetében, Kmety ezen hely további zárata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segítségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadssereggel Esztergom vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest Dembinszky altábornagy alatt kisebb részével a felső magyarországi szorosokat szemügygyel tartja, főerejével pedig a mellett, hogy a főhadssereggel mindenkori közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdu-nára és a Nyitra folyóra kiterjeszti. — E hadtest rendelkezése alá esik a Mármarosban és Beregben alakulandó Jurich al-ezredes hadosztálya is. — Visszahuzódási vonal Miskolczon át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát és Bácska biztosítására, ugyanott maradand Perczel tábornok hadtestének felével, és Vécsey tábornok egész hadtestével.

ladását nehezítve, lassan Pestig visszavonul. Azalatt Bem kizárólag Erdélyt, Vetter megveri Jellachichot, vagy lassan a Duna mellett felhúzódik, s azon átkelve Budának tart, Görgei pedig a legyőzhetlen hősökké edzett 50,000-nyi seregével rögtön a jobb dunaparttól a balra veti magát, s Komáromhoz támaszkodva, magát szüntelen erősítve, Austriával eldöntő csatában mérkőzik meg, győzelem esetében aztán Bécsbe siet, megveretve pedig Komáromhoz veti hátát, míg vagy a tiszai vagy a bács-bánáti seregeket magához vonja, vagy Bem 20 ezernyi emberével segélyére nem érkezik, szóval, Austriát külön megverni, akár mint nyomuljon elő az orosz, aztán pedig egyesült erővel erre törni s körülmények szerint a háborút vagy Austriába vagy Gallicziába átjárszani, rosszabb esetben pedig 50—60,000 emberrel Fiumén és Styrián át Olaszországba nyomulni, onnan a felszabadított olaszok segítségével és Radeczky seregének magyar részével ismét hazánkba visszatérni, ez volt feladatunk. — Ez utolsó olly tervezet volt, melly következményeiben bizonyosan nagyszerű lehetett volna.

Görgei szintén e tervtől áthatva, Komáromhoz felvonult, hogy annak leglényegesebb részét teljesíteni látszassék. Azonban a helyett, hogy 80,000 emberével Komárom mint tengely

Bem altábornagy tulajdon seregével, s Perczel tábornok hadteste felével Tittelt elfoglalván, és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárlata alól felszabadítván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamon (á cheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel; — ha pedig ez nem történhetnék, ekkor a főhadssereggel csatározik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészítvén és rendezvén, várja a hadügyministerium további rendelkezéseit.

Erdélyben Czece tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik: az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb számú segélyseregek Magyarországra való beszállítása.“

É sok hasztalan terelés is mutatja, mennyire nem valának tisztában a dolgokkal.

körüli megállapodás nélkül a jobb partra átvette volna magát, Győrnél egy hadtestet az egész austriai sereggel hagy megütközni ¹⁾ s midőn 10,000 ember 60,000 által megveretett, ír Pestre, hogy a kormány mentse meg a mi menthető, a bankot, ruhatárakat stb. s meneküljön Nagyváradra — hol saját terve szerint alig állott két zászlóalj, — de igen az orosz 60,000 emberrel a Tisza mindkét partján, — öt pedig hagyja saját sorsára!! — mert ő túl van szárnyalva s többé nem képes a fővárost csak 24 óráig is fedezni.

Én a jelenlevő tábornokokkal haditanácsot tarték, s abban állapodánk meg, ²⁾ hogy miután az austriai főhadsergnek szándékolt semmivététele nem sikerült, mindenekelőtt a tervet kell megváltoztatni. A hadi működések alapjául a tiszta- és marosvonal vétetett. Kmety 60,000 emberrel, kik

1) E csatáról s következményeiről Bemhez következő levelet írt:

„Görgei tábornokot 50,000 ember Győrnél megtámadta s legyőzte.

Ezáltal azon terv, hogy Austria ellen nyomuljon s az alsó seregekkel fen egyesüljön, lehetlenné vált.

Meghatározott tehát, hogy Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt koncentráljon, úgy hogy az erdélyi, német-bánáti s felső sergek s Visoczky teste Szeged felé nyomuljanak, s a bács-bánáti sereggel egyesüljenek.

Ezt azon hozzáadással tudatom önnel, hogy az orosz sergek Tokajon át kemény osztálylyal 8, mások szerint 20,000 emberrel átmentek a Tiszán s ma Nyiregyházán vannak.

Ezáltal az ellenség Debreczen s Nagy-Várad alatt, úgy látszik, az ön serge háta mögé akar menni s önt a többi sergetől elvágni.

Fő feladatunk legyen ezt meggátolni s a kormány részéről a fen leírt koncentrálás ezért határozottatott.

Éjjél van; minister Csányi, altábornagy Kiss és tábornok Aulich e perczen indulnak, Görgeinek a Szegednéli koncentrálás iránt határozott rendeletet megvinni.

Bizalmasan legyen mondva, a kormány székhelye is oda tétetik.

Kitartás és remény jó ügyünk diadalára! —

2) Kell-e illy adatoknál világosabb bizonyosság, hogy könnyebb forradalmat kezdeni, mint azt végrehajtani? — Cromwell! —

ugy is a győri eset által a főseregtől el voltak vágva, Vetter támogatására siessen; egyesülve mentsek fel Péterváradot, s így egyik szárnyal Péterváradra, másik szárnyal az aradi várra, — melyet én egész sietséggel védelmi állapotba tettem — támaszkodva, Jellachichot Bem segítségével megsemmisíteni, aztán Temesvárnak már jó előre haladott ostromát gyorsítani. Görgei a mindennel ellátott Komárom falai alatt 22,000 embert hagyjon, kik e hatalmas vár alatt 50,000 osztrákot sakkban tartani elég erősek leendnek, s miután ő a Pest körül egész hirtelenséggel organizált tartalékokat fölvevé, a fővároson keresztül 25—30,000 emberrel a czeglédi vonalra siessen, hogy az oroszokat mindaddig feltartsa, míg a három ellenség egyike, Jellachich, megsemmisítve lesz, s hogy ez annál bizonyosabban megtörténjék, a tiszai sereg — 12,000 ember Visoczky és Desewffy alatt — gyors menettel Vetter segítségére a Bácskába nyomuljon, mihelyt Görgei 25—30,000 emberével állását az oroszok ellenében elfoglalta. ¹⁾

¹⁾ Kossuth köv. Bemhez irt levelében e tervek menetéhez nevezetes adatok mellékelvék:

„Görgeinek közelebbi napokbani cselekvésmódja arra mutat, hogy szándoka volt a parancsnoksága alatti fősereggel az ország kormányától függetlenül saját tetszése szerint operálni.

A vesztett győri csata után tanácsolá, hogy a kormány perczig se késsék, tegye székhelyét viszont a tiszántúli vidékre, Pesteni biztosságát 24 óráig sem garantirozhatván.

Illy körülmények közt, mint ország kormányzója, parancsnoki kötelességemnek tartám, főként az ingó statusvagyonokat, jelesen a bankot, töltényt, monturt, fegyvergyárt sat. még korán biztos helyre vitetni; de a kormány székhelyét még lehet Budapesten hagyni.

Az ellenség Nagy-Várad felé nyomulásának hire, ugy látszik, nem igen alapos. Mindamellert Visoczkynek rendelete van, 7-kén a Tiszán átmenni, Perczel pedig 10,000 emberrel már holnap átmenend.

2-kán Komárom előtt véres csata volt. Reggel 9-től késő estig tartott; az ellenség keményen megverve, szaladott s a mieink által üldözött.

E szerint a kormány még mindig Pesten van s reméli, hogy elmennie sem kellend; én különben koronként Czegléden tartózkodandom.

Ezen terv szerint az egyesülésnek Bácska- vagy Bánátban kelle megtörténni, a Bemmeli egyesülés helyre lett volna állítva, Jellachich megsemmisülése bizonyosan bekövetkezett volna. A kilátások ismét úgy álltak, hogy a győzelmes déli sereg, a lassan közelgő Görgeivel egyesülve vagy az oroszokkal megmérkőzik s egy csapással szétugraszítja, — teljes megsemmisítésök aztán a nép feladata lett volna, — vagy az ut Fiuméba nyitva állt volna, vagy Komáromhoz vethetők magunkat s az ottani sereggel egyesülve Ausztriába törheténk.

Csányi miniszter, Kiss és Aulich tábornokok Görgeihez azon parancscsal küldettek, hogy legközelebbi nap 25,000 emberrel gyors menetben Buda felé vonuljon. ¹⁾ A podgyász szállítására gőzösök küldettek. Felelete volt, hogy engedelmessé válni s más nap levonulni fog. Ő megszegé szavát, nem jött, hanem haditanács alakjában katonai forradalmat rögzít.

A főszeregből Komáromban mint őrség 20,000 ember marad, s míg ezek az ellent foglalkodtatják, a többi része az oroszok ellen felnyomuland, s a bácsbányai sereggel összeköttetésben, a közelebbi hadi operációk basisául a maros- s tiszavonalt választandják.

Tábornok Kmety Székesfehérvárból Pestre nyomul, ott az itt lebecsült hajóhid segédelmével a Dunán átmenend, egyesül a bács-bányai sereggel, Jellachichot egész erővel megtámadni s Péterváradot felszabadítani.

Arad már a miénk, s hogy Temesvár is elessék, közös gondunk legyen. Visoczký és Dessewffynek rossz hírmondói vannak. Nem tudják, hol áll az ellen. Mint mondják, most ment át a Tiszán Polgárnál.

Ha ez valósul, 180,000 emberrel fogjuk oldalvást megtámadni.

Ez rövid vázlata operációinknak. Tudassa ön is, altn. ur, mi történik Erdélyben s mi történend, és sziveskedjék Dézs, N.-Bánya, Mező-Túr, Szolnok s Czeglédén át naponként, bár rövid, tudósításokat küldeni.

¹⁾ Mit ért az illyszerű parlamentirozás elfogatási parancs nélkül? Qui semel amittit fidem.. e tant Görgei ellenében Kossuth, úgy látszik, nem akarta követni.

Görgei sokkal okosabban tett. Ugyanis ő Kisfaludi ezredet elindította, hogy a kormányt fogja el, de Nagy-Kátáról visszahívatta.

Két kard egy hüvelyben nem fér meg.

tönzött, melly őt a hadügyministerium letételére s a parancsnokság tovább megtartására kényszerítse. Annak következtében ezentul, nem a ministerium rendeletéből, hanem a tisztikar választása által lett vezérnek nevezé magát. Ezután hasztalan ütközetekbe bocsátkozék, patakjait a vérnek fecsérő el, s miután engedetlensége folytán leideztetett, orvosi bizonyítványokat küldött, hogy meg van sebesítve, s azért nem jöhet. Az ármány egyéb főczinkosai is hivatának, de ők betegséggel menték magukat. A kormánybiztos velük egyetértett s ő szinleg elfogatott, a hadsereget pedig engedék az ellenségtől körülvétni, és így minden összeköttetés a kormánynyal el lön vágva. ¹⁾)

Ezelőtt azonban Görgei ígéretet tön, hogy átlátván a concentrálás szükségét, mihelyt hatalmában lesz, lesietend, de most körül van véve, s nem teheti.

Azonban még ezen engedetlenség sem döntötte volna meg a hazát. Igaz ugyan, hogy Visoczky és Desewffy seregeit Vetter tábornoknak segítségével nem küldhettük, minthogy nem volt erőnk a czeglédi vonalban helyettük az oroszok ellen felállítandó; s Bem sem küldhetett a Bánatba Jellachich ellen segílyt, minthogy az oroszok Erdélybe is igen nagy erővel betörték; de mi mindent megtevének, mi csak emberi erőből kitelik.

Nyolcz nap alatt Kecskeméten és Czegléden egy 14,000 főből álló sereget gyűjtöttünk, felszereltünk, fegyverrel el-

¹⁾ Az ezalatt folytatott nevezetesb csata az ácsi volt. Így történt:

Görgei, ki Győrt a vesztett csata után elhagyni kényteték s seregeit Komárom előtt rendezé, a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek számszerint 50,000-en Ács felől támadták meg.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei díszöltözetben, e szavakkal: „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!“ huszárait ágyuk ellen rohamra vezette. E harcban, melly személyes bátorságát úgy bizonyítja, mint többi csatái stratégiai ismereteit, sebet is kapott.

Annai eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei megtartá positióját, s a kormány néhány napig még maradt Pesten.

láttunk Perczel tábornok alatt, ki Visoczkyval egyesülve az oroszokat feltartá. ¹⁾

A kormány Szegedre vonult, s ott egy hét alatt ismét 7,000 főnyi sereget felállítottunk. Aradvárát mindennel elláttuk; Temesvár ostromára 25 nehéz kalibert szállítottam; azonkívül Guyon tábornok derekasan megveré Verbásznál Jellachichot, visszanyomta Tittelig, ²⁾ s ekkint Pétervárad is fel lön szabadítva.

¹⁾ E seregyűjtés érdeme legfőképp Perczelt illeti, ki faluról falura járva toborzott.

S egy tekintet a magyar seregek akkori állására meggyőz, hogy a concentrálás kivitele egyedül Görgeiben szenvedett hájtörést.

Komáromnál 20,000 honvéd állt. Vezér Klapka.

Vác felé 24,000 huzódott. Vezér Görgei.

Perczel-, Visoczky-, Dessewffynek a Tisza mentében 22,000 embere.

A Bánátban Kmety s Vetter, Erdélyben Bem állottak a seregek élén.

A milly könnyü lett volna ekkor, midőn egyik s másika közt nem valának idegen erők, concentrálni a magyar seregeket, olly lehetlenné válandott később, mit ekkor maga Görgei is tán sem előre nem látott, sem előre nem hitt.

Maga a kormány folytatta utját Czeglédről Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mig-nem Szeged homokjain partra szállt.

De arra, hogy Görgeit a kormány vagy kiengesztelje, vagy semmivé tegye, egyetlen lépés sem történt, bár ez utóbbinak elkerülhetlenségét maga a kormányzó is kimondá.

²⁾ E csatárolí hadjelentés:

„A szabadság istenétől megáldott fegyvereink győzedelme ujra jelentékeny előnyöket vont maga után déli határainkon.

Vetter altábornagy urnak Verbászról folyó hó 16-áról kelt jelentése szerint a Hegyes és Szeghegy mellett kivivott győzelem, aztán a csatornáni általkelésre tett intézkedések, egész Bácskát ismét a magyar kormány kezébe juttatták.

E győzelem következtében Pétervárad az ellenséges körül-táborzástól felszabadulván, a közlekedés odáig szabad, s nevezett altábornagy ur épen fenemlített napon szándékozik odautazni a további szükséges intézkedések megtétele végett.

De kipótolhatóan kárt okozott több puskapormalmoknak lassankinti elvesztése, mint a Kassán, Eperjesen, Zólyomban, Nagyváradon, Budán, Szebenben felállítottaké, nyomasztó a fegyverhiány, melyeket lehetlen volt elegendő számmal készíttetni, becsempészni pedig már Viddinen keresztül sem. Azért hasztalan igyekvém városról városra járva, egy 30,000 fönyi új tartalékserget felállítani, melyhez, mert vezéreül ígérkezém, ezrenkint tódult a vitéz magyar nép. — Érzékeny csapás volt Bemnek többszöri megveretése, mely által az erdélyi hadsereg paralyzálatott; de a haza romlása csak azáltal idéztetett elő, hogy Görgei s környezete pártütőleg a seregben azon hitet terjeszték, hogy a győzelem lehetetlen, oktalanság lenne a további küzdés, és hogy Görgei kötelessnek érzi magát, a tisztikart, mely vele harczolt, mindenesetre megmenteni. ¹⁾

És azon bajnokok, kik sulyban fegyverükkel, lövés nélkül a keresztüizbe — V — — csatadalaikat énekelve — rohantak, és a kétszerte erősebb ellent szorosokból, sánczokból, pallizádok mögül kiűzték, a sereg, mely szurony-szegezve az előrerobogó lovasságnak neki ment, mely töltények nélkül énekelve és füttyürészve sietett a harczba, ezen sereg hosszas machinatiók által demoralizálva, gyáva tisztjeiktől minden csatában cserben hagyva, hihetlen hosszú napi utak és nélkülözések által meggyengülve, fonák rendszabályok következtében hasztalan ütközetek által két harmadára leolvasztva, a győzelem hitétől, az önbizalomtól erőszakosan megfosztva, ezen sereg futni tanult, tanulta azt hinni, hogy az ellenséggel megmérközni nem képes.

Illymódon készítettett elő Magyarország bukása.

S illy 30,000 főből álló sereggel indult el Görgei Komáromból, három héttel később, mintsem kellett volna, magát az orosz seregeken, mint emlité, keresztülvágandó, hogy velem a Tiszánál egyesülhessen, de ezen utjáról nekem sem nem irt, sem nem tudósított.

¹⁾ Görgeit e pont vádolja legsúlyosabban. E bizonyos adat az, miért őt a historia elítéli.

Midőn Vácznál verekedett, ¹⁾ Perczel 26 ezer emberrel Nagy-Kátánál állott, de Görgei sem nem irt, sem nem tudósított. Csak egy sor írásba kerülendett, s mi az oroszokat két tűz közé szorítván, megsemmisíthettük volna, de ő hallgatott. Egyedül harczolt a túlnyomó erő ellen, Vácztól Losonczig visszavonulva; innen erőtetett marsok után érkezett a Sajóhoz, miután 10,000 embert hasztalanul feláldozott.

¹⁾ A befolyásteljes váci s azt követő csaták leírása:

Vácson mozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Ujfaluba kihuzódott (15-én). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow herczeg segítségére siettek. (Julius 15-én).

Az orosz sereget Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszas csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregéből pedig a tüzérek tüntették ki magukat annyira, hogy azok heves támadásai s ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (julus 16-kán) az orosz seregek gyors fordulatokkal koncentrálák az erőt, Görgeinek pedig meggátolák a koncentrálást, kinek ereje azonban Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Vácson utcai csata kezdődék. Mindkét fél harcsovai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vác kirabolatott.

Az utcai csata Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysen tovább csatát küzdhetett volna; kirendelve tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább huzódott. A hidon biborszín tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózapor daczára az ágyuk átmenetelét elrendezé. Közéleben 8 gránát esett le s a hid 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megtörni.

18-án reggel a balassa-gyarmati uton Görgei s az orosz seregek összetalálkoztak annyira, hogy a lőrinczi hegynél ágyutüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védni akarta, de e tervét Grabbe tábornoknak Zólyom megyéből közeledése meghiúsítá.

Ezalatt folyvást parlamentirozott, követségeket, ajándokokat váltott az oroszokkal.

Putnokuál pénzt kért, egy szó tudósítás nélkül, hogy mit czéloz, hová igyekszik. Tudósíta, hogy nincs munitiója, de nem izente meg, hová küldjük, mindamelletts szállitták, sőt magam sieték őt felkeresni.

Ekkor ő Losonc felé vette útját s ottan positiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyön-gyös felé sietett (22-én). És ezután koránsem folytató lefelé, mi tetemes áldozatok után nevezetes hasznot hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolcz-ra, Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

Görgeinek miskolczi hadjárata után tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezetére sietett, Losoncra vette út-ját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnap szabadság után, annyira, hogy le-rombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már július 24-én Bényén volt.

Ezenben július 23-án az orosz főerő Ábrányból Miskolcz felé erőtetett recognoscirozásra seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recogno-scirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei azon hirre, hogy az oroszok Emőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá s úgy rendezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Poltenberg táborno-kot, magát élelemmel ellátandót, Miskolczra küldé, hogy e vá-rost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvo-nult belőle. Ezenben az orosz főerő megtámadá a Görgei ve-zénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó bal partján, túl Miskolczon, Zsoleza felé mocsáros sik-ságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez július 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig kemény csata volt. Mindkét részről ágyuk dolgozának.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik, az orosz sere-geknek Tiszáni átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve

Alig voltam fertályórányira az orosz előörsöktől; de ő nem küldött a munitióért, hanem időközben bántatlanul engedett 10,000 orosz t háromszorta nagyobb erejének daczára Tiszafürednél állani, mert — ugymond — nem akará lőszerét ellőni, s így alkalmat nyitott 60,000 orosznek háborítlanul a Tiszán átkelni. ¹⁾

Tscheodajew tábornok őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Görgei azonban, miután Kossuth azt írta neki, hogy a tiszai vonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vevén útját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardesapás és minden ellenállás nélkül áttétetett Tisza-Füredre.

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, melly a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előőrsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett. (Julius 28-án.) Négyórai heves csata után, mellyben Görgei, bár töltvénye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra, s onnan (juli 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Gorombolára tette át, megvédendő a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttetni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérvén, Csegére fölmentek (juli 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, melly a mult századokban annyi csatában olly erős határfal volt, átment.

Azonban Görgei Tokajból Nyiregyházára ment (juli 31.), az ottani hidat lerombolva, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tábornokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér juli 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta útját.

¹⁾ Mind e pontok Görgeit vádolják. Lássuk azokat, mellyek a kormány eljárása ellen is szólanak.

Szegeden a kormány nemhogy megtért, a multakon nemhogy okult volna, czivódásait ott is folytatá s mi boszantóbbá teszi, bu vosdijátékát nagyobbban üzé.

Görgeit depopularizálni mindent elkövetett, de azt, mi őt valóban depopularizálhatta volna, nem merte kimondani.

Seregének egy részét képezé az első hadtest, azon Nagy-Sándor tábornok vezérlete alatt, ki egyszer a táborigi camarilla közepette elég bátor volt kinyilatkoztatni, hogy az, ki katonai dictatura után merne kacsintani, benne Brutusát találndja. És Nagy-Sándor titkos megbizottat küldött hozzám azon tu-

Görgei állásáról hadijelentést nem közölt. Nem kapott, vagy nem akart? mindkettő az ő hibája. Az első gyöngeség, a másik csaltság.

Furcsábbnál furcsább híreket terjesztének róla, de ezeket senki sem hitte.

A magyar forradalomnak legvérmesebb bajnokai is Kossuthot s Görgeit egy niveauban említék, többen azt is kimondák, hogy most katonára s nem diplomatára levén szükség, a föltétlen hatalmat ez utóbbinak kellene adni.

Kossuth s az utolsó időben leghivebb agense, Szemere, mind ezt tudá, s nyíltan mégis egyik sem szólalt fel.

Az első, — paralyzálandó a Görgei hatalmát — 40,000 emberből álló serget akart magának gyűjteni, melly azonban minden proclamatiói után is, egyrészen az idő rövidsége miatt, igen kevésre tudott felszaporodni.

A ministerium többi része vagy nem tett semmit, vagy nem hajtottak rá.

Duschek mibe sem elegendett, mi nem volt finanziaalis dolog. Ő akart is, nem is. Pontosan teljesíté ugyan hivatalát, de a háborús idők akadályaival s a dolgoknak azokhoz alkalmazásával mitsem gondolt.

Vukovics s Batthyány nem tudtak önálló emberek lenni. Szorgalmasan eljártak a ministeri tanácsba, mindent végig hallgattak, pedig elég lett volna ennyit írni egy czédulára: „ugy akarom mint Szemere,“ s személyesöknek elküldeni.

Csányi és Aulich — e két szilárd jellem — leszavaztattak. Az első, hajdan maga is katona, határozottan mindig Görgei mellett nyilatkozott, de mindig leszavaztatott. Hogy mért? maga sem tudá. Az indok előtte mindig eltitkoltaték.

Láthatni ebből is, hogy valamint az egész országban, itt is, s magában a parlamentben is, már e perczben, midőn Szegeden letelepültek, a két párt ki vala fejlődve. E pártokat azonban koránsem tények, csak elvek fejleszték ki, s nem is volt azon viszony köztük, mi a jacobin-ek s girondin-ek közt. Igen jól elérték egymás mellett. Csak szavakkal, fényes, hatalmas dictiókkal küzdöttek, mint magok a pártvezérek is. Nem csoda, hisz a magyaroknak a dictiók utáni kapkodás apáitól örökölt tulajdona!

dósítással, hogy Görgei öt és hadtestét készakarva igyekszik tönkretenni, hogy mindig öt teszi ki a legnagyobb veszélyeknek, s minden támogatás nélkül. Midőn a küldött hozzám érkezett, az orosz főerő megtámadá Nagy-Sándort Debreczen alatt; a legmakacsabb s vitézebb ellenállás után majdnem megsemmisíté; míg Görgei két hadtesttel alig háromórányi távolban időzött. ¹⁾ Az utóbbi tudósíta, hogy a Berettyónál positiót veend. Azonban ezt nem tevé, hanem kardcsapás nél-

A kormány azonban népszerűségét naponként veszté. A ministerium ellen mindenfelé nyíltan kikeltek. Vádlák, elitélték, s csak kevesen menték. A parlament tagjai pedig még hitelöket is eljátszák. Önállólanságáért kárhoztaták, szemére vetették, hogy ök nem a nép akarátának kifolyásai, hanem ehoi ama kormány-nak, mellynek irányt adni, mellyet ellensulyozni küldettek.

¹⁾ Hogy Nagy-Sándor az ármány ellenében mindent elkövetett, hadjárata mutatja:

Aug. 2-án Újvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Másképp rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyut leheté közölök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájok, mire ök is hasonló tüzzel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendet alakíta a forradalmiak iszonyu tüzelésének közepette.

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi seregk tüzéreit, mint a kik rejtett positiójuk mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, mikép ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek batteriáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzér sebesülvén meg. A lövésbeli egyensulyt csak egy jól elhelyezett batteria tudta helyrehozni, mikor az ágyuk mögött töméntelen gyalogságot s lovasságot leheté látni.

A fővezér ezenben észrevevén, hogy a forradalmi sereg bal szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy ez megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult. Alighogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat támadásában gyámolítani. A támadás megtételét

kül feladta Nagyváradot, fegyvergyáraival, ágyuöntödéivel, löpormalmaival, s minden ütközet nélkül visszavonult Aradra a koncentrálás eszközlése végett, mint mondá, vagy inkább, miként későbbben kitünt, árulásból.

Mig ezek történtek, Perczel egyrésről az orosz haderőtől, másrésről Haynaunak a Duna mentében levonuló 55,000 emberétől nyomva, ügyesen visszavonult Szegedig, hova Guyont

kozákokra s muzulmán lovasságra bízta. A magyar seregek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi csel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a támadással mitsem gondolva, vig ebéd mellett ülének. Herczeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználván, a hasonlag futásnak eredt gyalogságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényteté.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytatták, hogy 4 ágyut, a máhás szekerek s élelmiszerek nagy részét s meglehetősen löport foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt! Ezenben a balszárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, úgy hogy azoknak számát ezeken fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege Debreczentől jó messze haladt, hová az orosz seregek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Görgei üldözésére siet, őt könnyen kényszeríthette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban, s a legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar seregek szenvedtek. Mindamelllett hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tiszték hanyagságának tulajdonítható, maguknak az oroszoknak is tetemes veszteségek volt. Részükről elhullott s megsebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége ezt sokkal fölülhaladta.

Mint említém, e csatát maga Paskiewits varsói hg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzdítá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult, Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál — tehát jóval fenebb — értesült.

8000 emberrel a déli hadseregből felrendeltem, hozzá még 8 ezer főnyi erősítést csatoltam, és a szegedi árkot 2 hét alatt erős redoutok és sánczok által védhető állapotba helyeztem. Ott 34,000 emberünk volt egyesítve, melyly okból Szegedet csata nélkül nem akartam feladni; de Dembinszky, ezen vitéz, de elaggott s megtörthadvezér, csatát lehetlennek, s Szegedet tarthatlannak nyilatkoztatá ¹⁾; s így a kormány ismét kényszerülve volt a roppant mennyiségű hadi készlettel a még meg sem indított banksajtóval együtt Aradra vonulni ²⁾.

Dembinszky a Tiszán átkelt, Szeged alatt három napig verekedve, de végül a marosvonalat is feladta ³⁾ s alig 5 nap alatt a banksajtót másodszer is szét kellett szedni és Lugosra szállíttatni, az egyedül lehetséges helyre, mellyet hátulról Bem, elül pedig a Temesvárt ostromló Vécsey által hittünk fedezve. De már két hét óta egy fillérünk sem volt, a hadsereg

¹⁾ Méltányos lesz megemlíteni, hogy Dembinszkynek üg yetlen intézvényei Görgei célját sok részben előmozdíták. Ő tetette le Perczelt is. Akaratlanul Görgeinek kezére játszó.

²⁾ Megemlítvén, hogy a gyors futás miatt töméntelen élelemszert, lőport és ágyut hagyának Szegeden.

³⁾ Szeged odahagyása után folytatott csaták:

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy, Kmety és Visóczky kormányozták. A lengyel és olasz legionariusokkal, mellyek külön hadosztályokká képeztettek s az utószor említett tábornok dandárát képezék, a sereg száma 45 ezer ember lehetett.

A hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót, s ott sánczolá magát, hogy az osztrák sergeknek az átmehetést s illetőleg előnyomulást gátolják.

Augustus 5-én délután tábornok hg Liechtenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák főerő nagy része, egyesülve Paniutine muszka csapatával, a magyar sergek ellen támadást intézett.

A hg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar balszárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállított bateriák ellen, míg egy más osztály a Maros mentében Szőreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitaró ellenállása daczára estve felé Szőreg a tüzerek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy ujat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

zsoldot nem kapott; a közlegénység türt ugyan és várt, — de nem úgy a tisztek, mellyek nagyrészt mellékutakon elszökdvse, a földnépet fizetetlen előfogatokkal podgyászaik s kéjhölgyeik számára kegyetlenül kinzák. ¹⁾

A nép és a demoralizált hadsereg a békét — minden áron — óhajtani kezdék. ²⁾

De még mindamellet nem volt a haza elveszve. Nagyobb-szerű megnyert ütközet a seregnél mindent pótolta s a népet szenvedéseért vigasztalta volna.

Azért azon tervet állapítám meg, hogy ha Dembinszky kényszerítve lenne a szőregi positiót elhagyni, vagy ha ennek szüksége nélkül is azon nap biztosan tudomásomra jőne, melyen Görgei Aradra érkezhetendik: nyomuljon amaz is ezen vár alá. Az ellenség a Tiszán át követend. Ekkor egyesüljön a két hadsereg, és mitsem gondolva az oroszok előnyomulásával, kik kétnapi uttal Görgei után levonulnak, támadják meg egyesült erővel a bánáti osztrák főerőt, mellynek megveretése ekkint elkerülhetetlenné válnék, és még Aradvára a szükséges kerület végett akadályozná az oroszoknak átkeltét a Maroson: sergünk fáradhatatlanul nyomban üldözze lefelé az ország ezen legvég-ső szögletében az osztrákokat, kiknek ezáltal más menekülési utjuk nem maradna, mint Oláhországba vonulni, úgy, hogy őket így egy ütközet által az országból kiverendettük, mint azt Bem Puchnerrel tevé. Erre keljen seregiünk át a Tiszán Bácskába, az oroszokat folyvást bántatlanul engedvén elnyomulni, s onnan Ujvidéknél a Dunán át. Ezután vegye útját Komárom felé, hol Klapka az osztrákok fölött épen a legfényesb diadalokat kivivta ³⁾, ott egyesüljön a 22,000-nyi várórségnek legalább felével, s kezdje meg ismét megújult erővel a harczot, melly végett már minden szükséges előkészületeket megtevék, hogy a minden áldozatra kész dunántuli nép kimerithetetlen ereje czélszerűen felhasználtathassék. De arra az esetre is, ha tervemnek lényege, az osztrákok kiüzése, nem sikerülne: akkor vonuljanak 50 ezer emberrel Erdélybe, s mig a szorosokat a legerélyesben védelmezik s az ottani ellenséget túlnyomó ere-

¹⁾ A legtisztább valóság!

²⁾ S csoda volt-e ez?

³⁾ Aug. 3-án s az ezt követő napokon.

jükkal megsemmisíték: támadják meg az orosz erőt Moldva- és Oláhországban, mikor aztán a kedvező siker esetére a török cabinet is felhagyott volna ingatag rendszerével ¹⁾).

1) Csakugyan Bem be is ütött Moldvába.

Ez expeditio körülményei:

Julius 23-án Bem felhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtózi szoroson át Moldvába tört. Az ősz tábornokot legfőképp azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és sergei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte, hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőképp pedig a csangó magyaroknak kihozatala, kiket mint telepet használtak volna, volt célja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult, hol következő proclamatiót bocsáta ki:

„Az oroszok viszont megelőzött hadizenet nélkül Magyarhons Erdélybe beütöttek. Ily népjogsértés láttára is hallgat Europa; de a magyarok elég erősek elleneiket szétzúzni. Az oroszoktól az élethalálharczot elfogadva, annak hasznait azon szomszéd népekkel is meg akarják osztani, kik orosz járom alatt nyögnek.

E szándékból lépte át seregem egy része Moldva határait.

Moldva népe! Ha szabad és a magas porta pártoló uralma alatt constitutionalis kormány részese akarsz lenni, kelj föl megsemmisíteni ama barbar csordákat, mellyek hazádat befékelyezik. Támadja meg minden fegyverfogható a közös ellent, szétrombolni minden összeköttetést; s a magyar seregek és harczos oláhországi népnek, melly egyszerre fölkelend, segedelmével az ellenséges seregek megsemmisítése könnyű leend.

A magas porta segedelme nem késend, mert ez megismerendi, hogy Moldva- és Oláhországnak, mellyek mint egykor, kizárólagos uralma alatt akarnak maradni, felszabadítása a czárok által megtámadott political existentiáját egyedül biztosíthatja.“

Néhány napi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtózi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkéntes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolliak oláh emigransok még Szegeden ajánlatot tettek oláh legiók felállítására iránt, s Kossuth ezeket Bemhez utasítá, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

De miután magam vezér nem valék, azért csak az irányt szabhattam meg, a kivétel másokat illetett.

Dembinszky Szőregnél megveretve 4. Augustusban kényszerült visszavonulni, de ezt nem saját várunk Arad feléirányzá, hanem az ellenség kezében levő Temesvár felé, azért, mint mondá, hogy az ostrom felszabadítását gátolja. De ez tökéletes fonákság volt, mert folyvást megveretve ¹⁾ ezt nem eszközölheté, hanem ellenkezőleg Temesvár ágyui alá nyomatott,

Ez alkalommal tudatta vele azt is, hogy szeretné, ha e legio a betöréskor avantgarde lenne, mert ohajtja, hogy ottan mint barátok lépjenek fel, mint kik őket az orosz befolyás alól fel akarják menteni. A törökök — folytatá Kossuth — kétértelmű politikát követnek, il faut les compromettre.

¹⁾ Ismeretlenség- vagy hiúságból származott ez, mindenesetre menthetlen hiba.

Ezen eldöntő csata körülményei:

Kis-Becskeknél a magyarok állomása jó volt, azonban Hainau megérkezvén, abból csakhamar kicsaladni engedék magukat, s így egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban a tüzérség s lovasság által itt is sok ügyességet s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakán túli erdőbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni igyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak a Paniutine osztályt s a reserveágyukat is csatarendbe kelle állítaniok.

Ezen erő sem volt elegendő A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczen érkezett meg tetemes tartaléksergeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögton a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozott Sz.-Endrénél, s a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok — ujonczok, kik most először voltak csatában — megfedkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdettek, miáltal az ágyuk teljesen fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tüzérek önfeláldozása által karddal menteték meg.

Néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba hozák, ugy hogy azok is szaladni kezdettek.

s azáltal Aradvárrali összeköttetése s Görgeiveli egyesülése elvágatott.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzdítandó s ha lehet, rendbeszedendő a sereget, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyar sereget.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, jöllehet a harcban kevés vérzett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőbe menekült, a többi pedig tömegestül megszökött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

S ide gondolva a töméntelen málhásszekeret, mely a tábor mozdulatát az utolsó időben olly nehézzé tette!

Minden tisztnek külön szekere volt, s a legtöbb magával hordozá kedvesét, kinek ölében keresett a csata napján menedéket, míg helyette altiszt kormányzott, s érte közhonvéd ontá vérét, kik csekély díjukat annyira megérdemelték, mint nem érdemelték amazok a roppant nagyot.

Igy lón, hogy a málhásszekerek közül is igen sok az osztrákok kezébe esett.

A forradalom bevégzésére ez ütközet eldöntő befolyással birt mennyiben a honvédsereget derekas ellenállásra képtelenítette.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vivta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megfordítá.

A magyar seregek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóaljja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

A császáriak részéről egyik igen nagy nyereséme nye volt e diadalnak, Temesvárnak a cernirozás alóli felszabadítása.

Ugyanis Haynau táborszernagy tetemes lovassággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen lévén ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 9-én) esti 9 órakor felszabadítottatott.

Ugyanez nap a fenirt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezöhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása nagyon könnyíték a diadal kivivását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, s e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhánták fegyveröket.

Néhány nap mulva is ez esemény után szomorú volta környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak, kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyülöltetének, s kik

A folytonos visszavonulás fáradalmi s nélkülözései által serege, mellynek száma a temesvári ostromsereggel együtt mintegy 40,000 emberre rugott épolly érzékeny veszteségeket szenvedett, mint hasonló körülmények között (Görgeié.)¹⁾

bukásukat olly kárörömmel tekinték! 3—4 emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljkat, mellyek közül egy némelly 30—40 emberre apadt!

A magyar seregek ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-el Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lugosra vezető utban egymástól alig másfél órányira fekszenek.

Guyon és Bem Lugos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből áll. Ez utóbbinak táborába még négy nap mulva is gyülekezének a honvédek.

2) Igaz ugyan, hogy most Görgei lehuzódék, mintha maga is akarta volna a concentrálást. De ide kell venni, hogy részint az orosz seregek állása miatt nem leheté máskép, részint az erőtetett mozdulatok-, oknélküli jártatásokkal annyira elgyengíté seregeit, hogy azokat néhány napi nyugalom nélkül rendezett csatában aligha lehetett volna használni.

S ide kell venni a levertséget, mit Nagy-Sándornak szétverése okozott. Ezáltal az összes sereg nagyon meggyengült, míg kedélye igen lehangolódék. Meggondolása annak, hogy illy roppant üldöző erő ellenében ezzel is kevesebbet tudandnak állítani, milly leverőleg nem hathatott mindenki kedélyére.

S Görgei ezáltal is közelebb jutott céljához, a capitulatiohoz, melly azonban hadvezéri hírnevét ne koczkaztassa. Minden utóbbi működéseit ide irányzá, s ha csatát küzdött, ez egy vagy más jó positio kedvéért, vagy azért történt, hogy hadvezéri talentumának bizonyosságát adja.

Láttuk eddigi mozdulatait, hadjáratát, mellyek mind oda voltak irányozva, hogy az idő fogyjon, s midőn ő a concentrálásra határozott helyre érkezendik, az már lehetlenné váljék, valamint seregeinek is lehetlenné váljék, elhagyni őt.

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával, Nagyváradra ment, hol ő még magyar sereget találni remélt.

Innen azonban pár nap mulva Világos s Arad felé folytatá utját.

Orosz tábornok Rüdiger, ki Görgeinek nyomában volt, augustus 7-én megszállta Nagyváradot, s még némi erősítéseket csatolván seregeihez, folytatá utját Arad felé.

E hibát eliszonyodva vettem észre, és alig érkezett meg Görgei hadteste Nagy-Sándor vezérlete alatt 8—9000 emberrel és 42 ágyuval aug. 8-án Arad alá, azonnal elrendeltem, hogy 9-én hajnalra megindulván, vegye be Vingát és állítsa helyre a közlekedést. De fájdalom a Görgei környezete által elterjesztett demoralisatio a minden önbizalomtól megfosztott sereg bátorságát tökéletesen megtörte, úgy hogy azon hadtest, melly Buda bástyáit először megmászá, — midőn Dreispicz-

Ez utban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

Herezeg Paskiewits s tábornok Görgei közt az alkudozások már annyira ki voltak fejlődve, mikép lehete látni, hogy az néhány nap mulva eredményével együtt nyilt titok leend a világ előtt.

Ezenben a kifejlett alkudozások nyomán Görgei következő levelet intéze Rüdigerhez:

„Őn bizonynal ismerni fogja hazám szomoru történetét. Megkimélem fárasztó ismétlésétől mind azon esodásan összefüggő eseményeknek, mellyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existentiánkérti kétségbeesett harczba keverték. A nemzet jobb, s állithatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelmüleg, de több becsületes emberek segélyével, kik nem tartoznak ugyan e nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállta. Európa politikája akkor úgy kívánta, hogy legyőzésünkre s Magyarhon alkotmányaérti további harczának lehetlenítésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhon igaz, jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák. Napjaink története egykoron leleplezendi, mi inditá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, hogy fülét ez intő hang előtt bezárja. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. — Én a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vést hozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertem; felszólítám ma az ideglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti. Az ideiglenes kormány megismeré ezt, önként leköszönt, kezeimbe tevén le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyőződéseim szerint használom, megkimélni az embervért, s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngé vagyok, legalább a had

nél 10,000 ember és 18 ágyuval megtámadták — elfutott. Szomoru bizonyság, tisztjeik s vezérek mivé sülyeszthetik a legvitézebb sergeket. ¹⁾

9-én Görgei is megérkezett két hadtesttel. Azonnal elhatározaták, hogy 10-én mind a három hadtest Vinga és Temesvár felé nyomuljon, mire Görgei a szükséges rendeleteket meg is tevé ²⁾.

nyomorától megmenteni, föltétlenül letévén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, annak megismerésére, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. Bízom e mellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszték a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomoru sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretében biznak, elleneik vak boszudühének védtelenül nem teend ki. Elég volna talán, ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez czimezem e levelet tábornok ur, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré. Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomoru felvonását a legrövidebb idő alatt, de öly módon lehetővé tenni, hogy az ő felsége az orosz császár sargei előtt történhessék meg. Mert ünnepelesen nyilvánitom, hogy készebb vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harcban megsemmisítetteti engedni, mint osztrák sergek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet. Holnap augustus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit öly czéllal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák s saját sargeim közé vonuljon, engem körülzárnai s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák sergek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasitom, s Nagy-várad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sergeket, kik előtt egyedül nyilvánitom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni. Tisztelt válaszáat rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletemről.“

- 1) Mit vethetnének egymás szemére? Nyíltan egyik sem lépe föl, hanem titokban ármánykodának.
- 2) E szerint Görgei csakugyan akart volna egyesülni? De hát mint egyeztethető ez a többi adatokkal?

Azonban éjszakára megérkezett a szerencsétlen hír, hogy Dembinszky hadteste közel Temesvár alatt tökéletesen szétveretett. Bem, ki a csata folyama alatt megérkezett, átvette ugyan a fővezérséget, de hasztalan. A szerencsétlenség tetézéseül még lováról is leesett s karját eltöré. Ezen tudósítást küldé Guyon az orosz-lánszivü, ki mindamellettt írta, hogy a sereg tökéletesen feloszlott, s ő Lugos felé siet, romjait, ha lehet, összegyűjtendő.

Ezen csatavesztés Görgeit csak nagyobb sietésre kész-tethette volna, de ő épen ellenkezőjét tévé. Minthogy tudá, hogy nincs többé seregem, mellynek ellenébe támaszkodhas-sam, levette az álarczot, parancsait kiosztá, hogy serege a Ma-ros mögé vonuljon, s ennek élén játszá dictatori szerepét. Ha annyi erő lett volna közelemben, hogy csak szinleg is elle-nében felállithassam, akkor vagy saját kezeimmel serege élén elfogom, vagy magam összekonzoltatom. De így egyedül állék, sőt tán rosszabbul, mint egyedül ¹⁾.

Görgei soha sem mert volna árulásra vetemedni, ha egy országgyűlési párttól nem támogattatik, melly már Buda bevé-tele előtt vele conspirált. Szegedtől kezdve mesterségesen ter-jeszté e párt azon eszmét, hogy csupán Görgei dictaturája menthet meg bennünket. Ezt az országgyűlés titkos üléseiben is egykor szóba hozák s Görgeit követek által táborába kö-rülrajongták, kik a dictatura átvételére rábeszéljék. De kit annyiszor megkinálék a főhatalommal ²⁾, még akkor sem mutatott irányomban ösztintéséget.

És az utolsó perczben még szövetkezett vele három mi-nister: Csányi, Vukovics és Aulich, lemondó leveleiket azzal indokolván, hogy más menekülési eszköz nincs, mint az orosz-szal alkudozni. Amde Paskievits kihallgatásban sem részelteté a polgári kormányt, de igen a hadvezért Görgeit, mert azzal folytonosan érintkezésben állt; azért is ennek adjam át a kor-mányt.

¹⁾ Gyöngeség és gyöngeség eredménye! Epaminondást el akarák ítélni, mert megverte az ellent, s Görgeit egy haditanács, egy hatalmas sereg büntetni nem meri. Kossuth azt mondja, hogy egyedül állott, ki a forradalom viharának Aeolusa volt!

²⁾ Ha ez áll, csudálatos, hogy elvégre mégis elvállalá!

Ezt kívánta tőlem írásban Görgei is.

Meggyőződésemmel tisztába jövén, ha bele nem egyezek s a haza megbukik: akkor nevemre a historiában s lelkemre éltemen át azon gondolat sulya fog nehezkedni, hogy Görgei a hazát talán megmentheté, de általam a főhatalom túlzó megtartani akarásával akadályoztaték¹⁾. Illy szennyet emlékemem nem tűrheték. Soha nagy becszet a hatalom birtoklásába nem helyezék; mindig akaratom ellen viseltem azt. Lelkem előtt csak a haza magasztos képe állt. Átadtam tehát neki a legfőbb hatalmat²⁾, azon

1) Csodálatos, hogy még a perczben is illy eszméi voltak Görgeiről!

2) E dolog megestét leírni nem leend érdektelen.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a Céli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándok, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes de meggyengült magyar erő a négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Augustus 11-kén Görgei sergének egy része 9000 ember Uj-Aradon találkozik tábornoszernagy Schlick hadtestével.

Még ez nap megütközének. Görgei megveretett s a Marosson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, melly ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s melly ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

Másnap egész nap Görgeit fekete sejtelmek kinozák, nem a csataért, mellyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. S sejtelmei nem csalák. Estve meghallá a Dembinszky serge semmivétételének hírét.

Borzasztó állás! Éjszokról ellenség, keletről ellenség, délről az, nyugotról az, még a föld, a tér, mellyen állának, sem volt biztos!

Teljesülve látá azt, mit önfejűsége, sértett büszkesége előidéze, daczára egy másnak, ki ellenében mindig ármánykodott, s kinek ármányait akkép fizeté vissza, hogy ő és az együtt bukának!

Isten keze! isten büntetése!

Augustus 11-ike volt. A nap derülten jött fel, derülten szállt alá a nélkül, hogy azok érzelmeit vizsgálta volna, kikre sütött, s kik erre tán méltatlanok voltak.

nyilatkozattal, hogy ha ő bármikor olly egyességre lépne, mellyel a haza önállósága egyesek jóllétének feláldoztatnék, én azt árulásnak fogom tekinteni, s vele, nevével s emlékével isten, az emberiség és a nemzet előtt mint árulóval bánti.

Igy lön Görgei urává a nemzet jövőjének urává annál inkább, mert a temesvári csatavesztés következtében a bank-

A forradalmi vezérek egymástól elvágott s csekélyre apadt sargei állapotokra kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett marcheroute-ok által kifárasztott hadai Kőrösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lugosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak a nélkül, hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagyváradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Uj-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévtől két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zántól fölfelé a járhatlan havasok s mőczok sargei.

A töredékesapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

A fama szárnyain annyit megtudhatánk felőle, hogy Kossuth és Görgei, az előbbi nagyravágásaért, az utóbbi bosszuvágásaért, egymásnak a legkeserűbb szemrehányásokat tették.

Az eredményt estve felé két placat tudatá a néppel.

Kossuth a maga s ministerei nevében Görei felszólítására lépett s Görgeit dictátorrá nevezte ki, ki mint mondják, ekkor kimondá, hogy a főhatalmat csak a fegyverletehetésért veszi át.

Egyébiránt mindkét embernek placatja, a nyilatkozat, mellyel tettöket igazolni akarák, minden egyéb, mint egy magával számotvetett emberé. Olly kisszerűen, körülmények, önhibáik által annyira leverten jelenik meg benne mindkettő! Hiában keresné valaki azokban a méltóságot, mi más helyütt, más irományaikban annyiszor föltalálható volt. Lássuk csak ezeket:

„A szerencsétlen harczok után, mellyekkel isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.

jegysajtót tovább szállítani kénytetvén, miután az ut Erdélybe el volt vágva, azt csak Aradra lehetett visszaszállítani, azaz Görgei hatalmába.

Én sietve távoztam Lugosra, látni, minő hatalma maradt még fen a hazának, ha netalán Görgei árulóvá lenne. Az ut

Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lellem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károsná is válván, ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafui érzéstől indítatva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig mig a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle, s azért isten, a nemzet és historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel Kossuth. „Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek, ma, hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett, ma, a polgári hatalmat is ideiglenesen átalvettem.

Polgárok! mindent, mit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczzal vagy békés uton, akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyítettessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai sulyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom az, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre vagy harczzba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak

szökevényektől zsi bongott, kik közül ezeket személyesen kényteték kérelemmel zászlóaljaikhoz visszatérni. Lugoson találtam még egy számra tetemes erőt, de mellyről legjobb vezéreink, mint Kmety, Dessewffy bizonyíták, hogy az többétüzbe nem vihető, s az első ágyuszóra szétfog futni. Mindenki meg-

ugy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságotok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfajthatlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei.“

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megköttetik.

Görgei még az nap, aug. 12-én Szöllösre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozta.

Szöllös és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiséhezve, fáradtan s kevés tölténynyel ellátva.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő és Simándról sergeivel hasonlag Szöllösre érkezett.

Augustus 13-kán délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki volt állítva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöntenberg, Schweidel, Nagy-Sándor, Aulich, Leiningen, Lenkey, kíséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy óraker következett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyuk állottak, s két oldalt a lovas-ság. Legelőbb általánoson tisztelkedtek, aztán a honvédek tölténytáskájokat s fegyveröket egy csomóba rakták, a lovas-ság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyuja volt.

A percz iszonyúságát, a bánatot, mellyet minden honvéd arca tükrözött, leirni hiában próbálnám. Letette a fegyvert, annyi csatában, olly sok vérontás közt leghivebb társát, dicsőségének eszközét, s mellyhez épen ezért olly kétségbeesetten ragaszkodék. Minden letett fegyverrel egy halk átok szállt az égbe ez inségnék okozójára! Sokan eltörék azt, sokan magokat végezték ki vele, sok huszár lovát meggyilkolá, de megválni tőlök nem bírának.

E jelenet megfordítása volt a mult században Északamerikában Saratogánál történtnek, midőn Bourgoyne hasonló körül-ménynek közt az isten ege alatt lerakta fegyverét.

tevé előkészületeit a szökésre, különösen a tiszték; a sereg éhezett; pénz- s élelemszernek hiánya mindenütt. Elkerülhetetlenül bekövetkezendőnek láttam, hogy ha Görgei a fegyvert leteendi, nincs isten, ki a lugosi serget csak egy 24 óráig

Az annyi csatában diadalmas, most már fogoly honvédek egy része Zaránd-, más pedig N.-Váradra kísértetett. A tábornokok, Görgeinek legjobb barátai, mint foglyok Aradra vitettek.

A fegyverletétel idejéből következő jelenetet közleni érdekesnek találjuk:

A levert, a kétségbeesett sereg előtt ásitozva szemlélte e saratogai jelenetet, Fouquet landshut-i tetteinek e mellékdarabját, a fővezér. Végre a hölgyek körébe megy s udvarol nekik, kik könnyeik szabad folyamában akarák szivbánatjokat enyhíteni.

E perczben zaj hallatszik.

Megjegyzendő, hogy mire Görgei a zaj színhelyére érkezett, a seregnék fele már letette fegyverét.

No's mi baj? kérdezé.

Testvére Armin s egy azelőtti napokban oda érkezett százados, ki ezt nem ismeré, vesztek össze, s ez utóbbi a fegyverletételben bizva, a subordinatio korlátait áthágta.

Térdeljen le százados ur! mond sir Arthur haraggal, önt rögtön főbe lövetem.

S valóban e szándokától csak a tisztikar sokszoros kérelmére állt el.

Görgeinek utolsó tette volt Magyarhonban a sergek, a várak parancsnokait felszólítani hasonló tételére.

Jelesen Klapkához a következő levelet intézte:

„Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némelyikének közös féltékenysége odavitte a dolgot, hová aprilben megmondám. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyűlés, hogy főparancsnoknak óhajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte, hogy én vagyok, mert Kossúth az országgyűlés ajánlatára jezuita feleletet adott.

Minden későbbi történetet e gázság okozott. Dembinszky Szőregnél megveretett. Bem M.-Vásárhelynél szétszóratott. A temesvári csata alatt a színhelyre érkezett, néhány órára visszaállítá a harcztot, de akkor annyira legyőzetett, hogy Kossuth számítása szerint 50,000-ből csak 6000 maradt együtt. A

s tömegben megtarthatná¹⁾, ép olyl kevésbé az erdélyit, melyet azonkívül az utónapokban vesztes vesztesre ért, s mellyben amugy is mindig a reactionarius elem túlnyomó volt.

többi, mint Vécsey nekem jelenté, szétszóratott. E közben az osztrákok Temesvár s Arad közt előnyomultak. A hadügyministerium Dembinszkynek rendelé, mi természetes is volt, hogy a barátságos Arad, nem az ellenséges Temesvár felé vonuljon. De Dembinszky e rendeletnek ellenkezőjét teljesíté. Miért? nem tudom. De igen sok adatból gyanithatom, hogy irántami féltékenységéből.

Ennek következménye volt, hogy a Komárom alól elhozott sereggel, a Vác, Rétság, Görömböly, Ipolicza, Keszthely s Debreczennél szenvedett tetemes veszteségek után egyedül álltam, délről az osztrákok, északról az oroszok főerejétől fenyegetve. Volt ugyan még egy visszavonulásom Aradról Radnán át Erdélybe. De hazám iránti tekintet, mellynek a békét minden áron vissza akartam adni, indita letenni fegyvereimet. Előbb felszólítam az ideiglenes kormányt, lássa át, hogy a hazának mit sem használ, azt mélyebben a nyomorba süllyesztí s azért mondjon le. Megtevé, minden katonai s polgári hatalmat kezembe tevén le, mellyre a körülmények szorongatása miatt azon gyors de jól megfontolt határozatra tértem, hogy ő felsége az orosz czár seregei előtt föltétlenül lerakjam a fegyvert. Sergem legvitézebbjei, legbajnokabbjai beleegyeztek. Az Arad közelébeni seregosztályok önként hozzám csatlakoztak. Arad vára Damjanich alatt nyilváníta, hogy hasonló akar tenni. Eddigélé ugy bánnak velünk, mint derék katona derék katonától várhatja.

Fontold meg, mit tehetsz, s mit kell tenned. Görgei.“

¹⁾ Világosan mutatja ezt Dembinszkynek Bemhez irt következő levele:

„Önnek főhadiszállás Káránsbesről e hó 15-ről irt levelét önnek adjutánsa 3 óra előtt kézbesíté, mellyre testi fáradalmaim daczára erőtetett 21 órai menet után következőleg van szerencsém válaszolni: kijelentem, hogy a sürgönyben említett rendelethez nem tarthatom magamat s azért nem is teljesíthetem. Ön rendelí tábornok ur, akkép intézkednem, hogy hadtestemet lehető leghamarabb Guyon- s Vécseyvel egyesítssem, akkép Lugosnál az ellenséges sereggel szembeszálljak s azt schachban tartsam. Aug. 7. és 8-án Temesvár táján concentrált s 16,000 ember- és 38 ágyuból álló sergem a csatavesztés után a halottak és sebesültek, aztán tömegesen elszórtak, marodeursok s szökevények természetes vesztesége által 7000 emberre s 16 ágyura

Én nem engedhetém meg, hogy jelenlétem védpaizsul használtassék egy s kalandorok terveinek kivitelére²⁾. Orso-

apadt. Itéletem szerint Guyon s Vécsey sergei alig állanak 8000 emberből. Illy csekély számú haderővel tábornok ur szerencsés koncentrálás esetében is mikép remélhet kedvező eredményt, főként azon körülmény mellett, hogy csak a lengyel s olasz legiókra számíthatni, miután a honvédsázlóaljak óránként apadnak, s a huszárok demoralizálódtak? Ön tervébe egyezés s annak részemről kiivitelének, engedelmével, tábornok úr, következménye lenne, hogy az orosz császárnak az örültek házában egy emberrel többet kellene táplálnia. Elmondám határozatom. Mig hadtestem maradéka végkép fel nem bomlott, csatázom, akkor a többit sorsomra s csillagomra bízom.“

- ¹⁾ Illy gondolkodását Kossuthnak, melly az előbbi conjuncturák után mégis gyöngeség szüleménye, tanusítja következő Bemhez irt levele:

„Személyes bátorsággal mitsem gondolok. Meguntam az életet, mert látom, hogy hazám szép építménye s vele az europai szabadság szentsége nem elleneink, hanem entestvéreink miatt önmagától omlott össze.

Épen ezért nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönze távoznom, hanem a meggyőződés, hogy jelenlétem hazámra nézve károossá vált.

Tábornok Guyon ur írja, hogy a Temesvárnál egyesült sereg teljes felbomlásban van; ön altbn. ur nem harcolhat; Görgei, az egyetlen sereg élén, melly e tudósítás után még fenállt, kijelenté, hogy többé nem engedelmeskedni, hanem kormányozni akar. Kényszerítém, hogy mint hazafi legyen honához hű s helyet csináltam neki.

Jelenleg egyszerű polgár vagyok s semmi más. Lugosra mentem, megtekinteni, mint néz ki ottan, minő erőre lehetne még számítani a had folytatása körül. — Tábornok Vécsey seregét jó rendben és szelleműnek találtam, a többieket pedig teljes felbomlásban. Desseffy, Kmety nyilvánítk, hogy e sereg nem küzdeni, hanem az első ágyulövésre szétszaladni fog. Az élelemszerek teljes szükében s merőben requisitóra vagyunk szoritva; nyomoru mód, melly a népet elleneinkké teszi; a bank Aradra, tehát Görgei hatalmába, transponáltatott. Meggyőződtem tehát, hogy ha Görgei megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fentartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön, requirálás- s adóztatással — de saját honában!

vára utaztam tehát, az átmenetet biztosítandó azok számára, kik a számkivetés által akartak a rabság elől menekülni. Nekem nem lehetett mást választanom, mint nyugalmat a ha-

Én részemről soha sem nyujtok kezet ennépem elleni erőszakos s ellenséges rendszabályokhoz; szívesen megszabadítanám enlétem feláldozásával; de elnyomni: soha!

Láthatja altábornagy ur, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormány zablját ma viszont megragadjam. Ha nemzet és sereg máskép határozna, a dolog más szint öltene magára; de Görgei sergének, mindnyájok közt e legvitézebbnek is, bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok, s mint olyan sohasem köleszözm, bár passiv jelenlétem, a nép elleni terrorismus, pusztítás, rablás, requirálás s elnyomás rendszabályaira.

Ha Görgei serge is felszólít a kormányt visszavenni, ha önnek sikerül néhány operatiót keresztülvinni, ha serge élelmezése a nép elleni ijesztési s elnyomási rendszabályok nélkül is biztosítva lesz, ha a banknak lehető leend dolgozni s rendelkezésem alatt álland, e három föltét alatt a nemzet szavára a kormányt visszavennem, ha nem: nem. Rám nézve a had nem czél, hanem mód a hazá megmenteni; ha nem lehető, ezéломhoz közelíthetni: nem fogok kezet nyujtani a hadat egyedül a had kedvéért folytatni.

Tanácslom önnek, mint jó polgár s becsületes ember, hogy népképviselőkből comitét válasszon, mert csak a souveraine hatalom rendelkezhetik a nép felett. Küldjön Komáromba s Péterváradra futárokat, hogy tartsák magukat, biztosítsa magát az aradi várparancsnok együttműködése iránt. Ez mindenek föltt szükséges s nem jelenlétem; mert miután most ön a nép elleni erőszakos rendszabályokhoz kénytelen nyulni, jelenlétemmel soha sem nyujtanék olyanra segédkezet.

(Utóírás.) Zamoiski és Biszoranovszki urak mondják, hogy Magyarhonnak becsületbeli kötelessége az olasz s lengyel legiók használatát akkép disponálni, hogy az országnak fontos szolgálatokat tegyenek, de a legroszabb esetben eszközöltessék, hogy Siberiába ne transportáltassanak. Érzem e kötelességet s kéresemre tábornok Guyon ur Törökországgal az Orsován át levő közlekedés fedezetére rendelte őket; de itt értesülék, hogy altábornagy ur az orsovai garnisonot, csak két századot hagyva itt, mely a szerbek által 3 nap alatt semmivé tétethetik, Erdélybe rendelte. Ma Kornyán van, 6 mérföldet ment s nem kapott enni. Ekkép e két zászlóalj is semmivé, s Orsova néhány nap alatt ellenséges kezekben lesz.“

lálnak, vagy a hontalanság borzasztó kínait. Azelőre unszolt egy szerencsétlen, örömtelen élet gyűlölete; az utóbbinál a hazafi, keresztény és családtya kötelessége parancsolá meggondolni, hogy a szerencsétlenség e tetőpontján is kell igyekeznünk a hazának legalább a diplomatia útján használni, hogy az életnek némi elemei jövő idők számára fenmaradhasanak. E közbenjárásra Angolhon az egyetlen működhetési tér. Ez okból választám tehát a számkivetést és léptem át a török határt, olly feltéttel, hogy onnan azonnal Londonba indulhassak.

A törökök barátságos szóárral fogadtak s Oláhországon át Widdinbe védsereg őrizete mellett kisérték, itt azonban ki nyilatkoztatá Zia basa, hogy bár személyem biztos, de további utazásomban nem egyezhet meg addig, mig erre nézve Konstantinápolyból utasító rendelet nem érkezik.

Itt vagyok tehát három hete tétlenül, a számkivetés végtelen fájdalomival. Gyermekeimtől már rég elválva, kik a haza valamely rejtekében kerestek menedéket. Nöm a kétségbeeséstől üzetve gyorsan utra kelt, gyermekeit keresendő, anyai kötelessége erejét fentartandja gyermekeink megmentéseig, de akkor összerogy az élet fájdalmai alatt s vele el lesz szakítva végső köteléke is a reménynek, melly engem még az élethez csatol. De el a hozzám nem illő panaszokkal.

Görgei megadta magát augustus 13-án az oroszoknak s a tapasztalás igazolta szavaimat. — E 25ezer ember, 170 ágyu s az Aradon összehalmozott hadiszerek vesztesége már iszonyu nagy csapás volt, de még ez sem buktatta volna meg a hazát¹⁾. Mert felszólításomra a magyar nép szeretete s hálája által határtalan bizalommal hozzám csatolva, ismét ezreit fiainak kiállította volna védelmére²⁾. De a példa ereje buktatá meg a hazát. A vitéz nép csatára kelni még mindig örömmel kész vala³⁾, mert magasztosabb hazafiasságot a világ története

1) Csakugyan jó adag hit kívántatik hozzá, valami illyszerüt átláthatni.

2) Kivált miután, mint fenebb maga is megismeré, áhítá a nyugalmat.

3) Annaira hogy a menekvők, szétszórtak, szaladók, minden utat elzártak, minden helyet megtöltének. Kik ott voltak, sem voltak e perczen tarthatók, nem hogy ujak jöttek volna.

nem mutathat fel; de egy része a tiszteknek csak saját személyeik s zsarolás által szerzett vagyonaik megmentésére ügyelt. Egyik csapat a másik után tévé le fegyverét, először a sereg java (Vécsey) utóbb Török s Lázár, végre Bem is elhagyatott serege által, tisztjei titkon háta mögött capituláltak az ellenségnek. ¹⁾ S mig én a kormányzó, ki milliomok felett

¹⁾ A fegyverletétel története ez volt:

Arad várának kormányzója Damjanics volt, ki sebe miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

A vár élelemmel kellőleg ellátva, a legjobb állapotban volt. Az ostrom, mit az utolsó időben kiállta, alig látszék meg rajta. Bátyái földdel befedve, teljesen épek valának, s egy eltévedt golyónak ütése csak itt-ott volt szemlélhető. De nem így a benső épületek, melyek igen is sokat szenvedének.

Schlick tábornok cernirozá ugyan, de az azelőtti napok eredménye meggyőző Damjanicsot, hogy minden további önvédelem hasztalan munka. Damjanics tábornok tehát, a Rüdigerrel folytatott parlamentirozás következtében aug. 16-án az orosz seregnek feladá magát, sergeinek szabad elvonulhatást kötve ki, mig önmagáról s betegeiről ő is megfeledezék, ő sem gondoskodék.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak.

Augustus 14-én tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozék, de ezek által megveretett. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar sereget Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolozsvárt kardesapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Augustus 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar sereget felszólíták megadni magokat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még két magyar tábor volt, egyik Dézs és Szamosujvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi ellen Urbán ment.

Urbán felszólítá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A seregerre Sibóra ment, honnan parlamentaire által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S ugylón.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időben Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lugosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlék.

Egyiket — mintegy 7000 embert — Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknak arrólí nyomulá-

rendelkezhetém, olthatatlan hazaszeretetemen kívül mit sem vivék magammal a számkivetésbe, s arra büszke vagyok,

sát gátolja meg, s ha a szükség kíváná, egyesüljön Göргеivel, kinek fegyverletételéről mitsem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túl ment missióján: ágyuit Tót-Váradnál — számszerint 42-öt — elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a fegyvert, hasonlóan az oroszoknak. (aug. 19.)

Az éhség, folytonos visszavonulások által kifárasztott sereg állását lehetetlen leírni. Napok, hetek óta nem kapván sem fizetést, sem eleséget elvlegre is requirálni kénytetének. S midőn a táj részint, mert ki vala élve, részint szivtelenségéből, mert itt minden ember ellenség vala, nem tudá kelleleg ellátni őket, tömegenként szökdösni kezdének.

Ezenben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Szemere, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lugosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lugoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette útát. Kmety 3000 emberrel Lugoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását. (aug. 15.)

S valóban alighogy Bem és Guyon serei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-en két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

Ennek következtében Bem Dembinszkynek rendeletet ad, hogy az oroszokat tartsa fel, mit ez megtagadott.

E dolgot Kmety vállalá fel.

Az, mit Kmety tett, a magyar hadjárat fénypontjainak egyike. Ugyanis az ellenök nyomult roppant orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczezal feltartá. Kezdetben Lugos előtt, utóbb ben a városban utczai harcztot vívott, az osztrákokat kifárasztá, s így az aznaponi továbbnyomulhatást lehetetlenné tette.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesen szétszóratott, ő maga polgárruhában Mehádián átmenekült.

Bem és Guyon serei az nap Facsetre, s másnap (aug. 16.) Dobrára — Erdélyben — mentek. A magyarhonfi fiak elválva tőlök, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a móczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Bem próbálta ugyan seregeit összeszedni. Kiállt az utras onnan igyekvők a menekvőket visszakergetni, de nem sikerült. Ha ez sikerül, védte volna magát tovább is, mint az orosz parlamentairenek, ki őt önfeladásra szólítá fel, azt felelte, hogy utolsó csepp vérig védendi magát. Serei száma alig egy pár ezerre apadván

hogy két száz arany összes vagyonom: ¹⁾ addig az erdélyi hadtest tisztjei a megadás egyetlen feltételül tűzék ki: podgyászaik s vagyonuk biztosítását!

Most mindennek vége van. A dicsőségnek fényes meteorja volt, s eltűnt. Küllellenség ellen meg tudtam hazámat védeni, belárulás ellen nem. Talán, ha Robespierre voltam volna. De ilyen nem tudtam, nem akartam lenni, s végtelen szerencsétlenségemnek közepette is fölemel azon gondolat, hogy kezem vértől tiszta. ²⁾

Akadályozva levén személyesen Londonba mehetni, kérem nem kell önöket uraim, tegyenek mozgásba minden rugót s működjenek erélyesen a hazáért. A legmegfeszítettebb tevékenység most szükségesebb, mint valaha volt.

Nézeteim ez iránt a következők:

A sir nem adja vissza többé zsákmányát. A történet egy halottaiból feltámadott nemzet példáját nem mutatja fel. Magának Görögországnak sem ez volt esete; galvanicus rángatózás nem élet.

Oda kell tehát törekedni, hogy nemzetiünknek jövőre a statusélet valamelly eleme fentartassék.

Ha Magyarország felosztása egyszer be lesz fejezve, ha fel lesz darabolva s az austriai centralizatióba beleolvasztva,

le, másnap, (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mik alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Dévánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyu, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyu azonban a hegyekről levettettet vagy beszegezett, sok fegyver széttörtött, míg többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

Egy olly kis belviszály által megtört nemzet mikép is küzdhetett volna két colossus ellen tovább?

1) Gyönyörű büszkeség a vele és érte küzdők sorsát csak annyira biztosítani.

2) Furcsa! kia nép szivéből az azelőtti marasmust kiirtani tudta, illy hangon beszél. Mind ez mutatja, hogy forradalmat csináltak forradalmi férfiak nélkül.

akar kijelölni. Én részemről megköszönöm e kegyelmet, nekem nem kell. Nem lenne egyéb mint rabszolgabilincs, én nem akarok rabszolga lenni. Élni, hogy pusztán éljek, nem fogok, nem akarok. Illy védelem alól halál által mentendem fel magamat. Az életre nekem egy szabad ország levegője s határozott életcél nélkülözhetlen. Ez utolsó csak abból állhat, hogy hazámnak némileg használjak, családomat magam körül összegyűjtsem, munka által gyermekeimet tápláljam s civilisált emberekké neveljem ¹⁾. Mint török földhöz lánczolt rabszolga egyik hivatást sem tölthetem be; alamizsnát pedig nem fogadok el.

És ennél fogva Angolország ótalma alá helyezem magam, kinyilatkoztatom, hogy a török kormánytól más pártfogást sem el nem fogadok sem nem kívánok, inkább magam szolgálta-
tom ki magamat az oroszoknak, mint azon engedelmet, hogy Angolországba szabadon utazhassam.

Fölkérem önöket uraim, eszközöljék, hogy az angol kormány ez engedelmet számomra és kis kíséretemre követelje s egyszersmind mindazokra, kik azt használni kívánják, hogy továbbá consulait utasítsa, miszerint a szükséges ótalomban részesítsenek.

Itt velem vannak a külügyminister gr. Batthyányi Kázmér, Mészáros, Dembinszky és Bem altábornagyok; Perczel, Guyon, Visoczky, Kmety és Stein tábornokok, sok törzs- s főtisztek, 3400 katona, azonkívül az olasz és lengyel legio s többen a polgári életből.

A közvitézek és polgári egyének, valamint a tiszték közül is többen, vissza kívánnak térni, de meg nem engedtetik. El kell itt nekik veszniök, pénztől és mindentől megfosztva levén; csupán élelmet kapnak, egyebet semmit. A katonák többnyire mind mezitlábuak s köpenyük sincs, most a zordon idő közeldtévé oda hálnak mint a legyek. Sem bakancsot sem egy krajczár pénzt nem adnak nekik, s még sem engedik haza térni. Ez borzasztó barátság ²⁾

Igyekezzenek önök kieszközölni, hogy mindenki, ki ezen

¹⁾ Mint értesülve vagyunk, a kormány Kossuth gyermekeit igen jó nevelésben részesíteti.

²⁾ Utóbb a porta ezen csakugyan változtatott.

ohajtását kinyilatkoztatja, hazájába küldessék némi útiköltséggel ellátva; a tiszteknek pedig vagyonuk, lovaik szolgáltatásának vissza, melyek Calafatban tőlük jogtalanul elvették.

Kérem az angol kormányt, hogy amnestiát eszközöljön, s ha kivételeknek lenniök kell, azok név szerint kijelöltessenek. Én nem magamért szólok, mert én hazámat soha többé nem látandom, én számadásomat az étellel befejeztem.

De nőm, gyermekeim rejtözve bujdokolnak a hazában. Az emberiség nevében kérem az angol kormányt azon kegyelemért, hogy ótalmát s az angol föld vendégszeretetét tőlük meg ne vonja, s azért az austriai kormánynál eszközölje ki, hogy szabadon kivándorolhassanak.

Én kötelességemnek tartottam önöknek ezt megírni, és az erre szükséges lépésekre figyelmeztetni. Felhatalmazom önöket, e levél historiai részéből tetszésök szerint kivonatokat közleni.

Ha ez életben többé nem látnók egymást, úgy tartsanak meg önök emlékezetükben.

Isten veletek!

K o s s u t h L a j o s .

Vázlatban közleni a viddini eseményeket, mint e munka kiegészítő részét, nem leend érdektelen.

Lássuk néhány szóval a menekültek történetét.

A magyar menekültek aug. 22-ike után török földre érkevezve, fegyvereiket a törökök kezébe letették s magukat a török szultán ótalmába ajánlták.

Ugy látszik, hogy Kossuth, korábban előre látva már a következményeket, eleve biztosította a maga s hozzátartozói barátságos fogadtatásukat a törököknél, mert többnyire mind francia utlevelekkel ellátva Widdinbe érkeztek.

A kormányzó Sina basa s ezredes Ismaél bay oda utasítá őket, hogy a városon kívül a szabadban táborozzanak. Kossuth s tábornokai a városban elszállásoltattak.

A táborba szállott menekültek elejénte, kivált élelemben és ruhaneműekben nagy szükségét szenvedtek, mert itt annyi vendég elfogadására nem voltak elkészülve.

Kossuth- s legközelebbi kísérőinek pedig kijelentetett, miszerint mindaddig Widdinben kellend tartózkodniok, mig a szultán ő fenségétől Konstantinápolyból határozott utasítás nem érkezend.

Azalatt az austriai internuncius diplomaticai nyilatkozatában az austriai alattvalóknak, az orosz czár pedig a szultánhoz intézett Radzivil hg mint rendkívüli követ által küldött saját kéziratában, valamint gróf Nesselrode orosz külügyminister fenyegető emlékiratában az orosz-lengyel alattvalók kiadatását követelte, s midön a porta kikerülő választ adott, az

orosz és austriai követ egy ultimatumot adtak be, mellyben kétszer huszonnégy óra alatt egyenes választ kívánának, ellenkező esetben a diplomaticai egybeköttetés kettészakasztásával fenyegetőzvé.

A nagyvezér tüstént összehivatta a diván tagjait; a tanácskozás hosszas és heves volt, de a többség, köztük maga a nagyvezér, a Seriasker, a Sech-ül Izlam a kinemadás mellett lévén, az angol és francia követekkel eleve egyetértve, még a határidő előtt oda nyilatkoznak, miszerint a portának a menekülteket ki nem adni fontos okai vannak, mellyeknek kifejtése végett a két császári udvarhoz rendkívüli követek fognak küldetni. Mire az orosz és austriai követek megszakaszták diplomaticai egybeköttetésüket.

Fuad Effendi mindjárt ezután Varsóba küldetett, Mussurus pedig a bécsi udvarhoz.

Egyszersmind sept. 18-án Seriasker tiszti segédje küldetett el a magyar menekültekhez azon kijelentéssel, hogy a porta ministeriuma Austria és Oroszország irányában leginkább azáltal remél a bajból kivergődhetni, ha hogy az Izlamra áttérnek, különben megeshetnék, hogy a porta nem leend elég erős kiutasításukat megtagadni; de azt tette hozzá, hogy azért legkevesebb sincsenek megkötve s magukkal egészen szabadon rendelkezhetnek.

Ezen ajánlat különböző hatást idézett elő a menekülteknél. 238 egyén, köztök 216 magyar, (ezek közt 8 nő), 7 lengyel, 15 olasz, 3 tábornok (Bem, Kmety és Stein), 1 ezredes, 2 alezredes, 8 őrnagy, 27 kapitány, 25 főtiszt, 16 őrmester, 23 káplár és 133 közlegény csakugyan áttértek. Ellenben s különösen magában Kossuthban a porta ezen óhajta valóságos indignatiót idézett elő, úgy hogy Palmers-ton lordhoz intézett panaszos levelében határozottan kijelenté, miszerint, gyermekeinek vagyont s dus örökséget nem hagy ugyan de becsületes nevet igen; s inkább kész ő maga magát hóhérbárd alá kiszolgáltatni, mintsem multját beszennyezze vagy nemzete bizalmát megcsalja.

Kossuth egyszersmind elpanaszlá azon hatalmas angol miniszternek, hogy az emigratio tagjai mind élelem-, mind ruhaneműben nagy fogyatkozást szenvednek, mihez járult még azon gyászos körülmény, miszerint a sok gyümölcssevés miatt

bekapott a táborba a hideglelés s tetemes számu ember lett áldozata.

Azonban sept. 15-kén e bajon segítve lön , mert Ismaël basa tábornagy Omer basától küldve s Konstantinápolyból utasítások is megérkezvén , tüstént ruhaneművel eláttattak, élelmezésre nézve pedig a török seregekkel egyenlő lábra állítottak.

Az alatt a diplomaticai értekezések egyre folytak. Angol- és Franciaország határozottan pártolák a porta választát, sőt ez ügyben minden tekintetben segélyére lenni ígérkezének.

Erre az orosz és austriai udvarok lehangolák követeléseiket, s csak annyit kívánának, hogy a menekültek Törökország bensejében őriztessenek.

Az austriai kormány egyszersmind Hauslab tábornokot a végett küldé el Widdinbe, hogy ott a menekülteket amnestia ígéretével hazahívja.

Voltak ezek közt, kik az emigratio célját nem láthatván, csakhamar hajlandók lönnek hazájok földére visszatérni. Hauslab tábornok missiója azt eredményezé, hogy nem sokára 2000-nél több menekülttel tért vissza az értök küldött néhány gőzös az ország határaiba, kik azonban a Widdinben maradtak által elmentök alkalmával a legéktelenebb és legvadabb macskazenével tiszteltettek meg, mellyet a constitutionalis élet legvirágzóbb korszaka is alig hallott.

A porta nem sokára kijelenté, miszerint jövő tartózkodási helyükül Sumlát tűzte ki, s Kossuth ez alkalommal az egybehívott menekültekhez elláthatlan sokaságu néptömeg jelenlétében e következő beszédet tartá Widdin város piaczának egyik erkelyéről, mellyben a magas porta határozatát következő szavakkal tudatá az emigratióval:

„Szerencsésnek érzem magamat, uraim! a jó és dicső szultánnak üdvözetét és áldását önöknek meghozhatnom. (Éljen.) Tegnap érkezett meg a nagylelkü uralkodónak küldöttje a következő örvendetes izenettel:

„A szultán el van határozva, Oroszország és Austria követeléseinek kiadatásunk kérdésében (pisszegés) sehogysem engedni, sőt hitére esküdt, hogy atyai ótalmát semmi

irányban tőlünk meg nem vonja, még akkor sem, ha ez nagy birodalmának végromlását következtetné. (Éljen, Éljen.)“

„Uraim! hogy Widdint elhagyjuk, az bizonyos. A háboru, mellyet mindnyájan olly hön kívánunk, melly szegény hazánkat a rabszolgabilincsek alól fölmentendi s melly ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert. Csak az idő nincs még meghatározva, mellyben az kitörend s miről Fuad Effendi (Oroszországba küldött török követ) nem sokára bizonyosságot hozand, mert ebből áll Pétervári missiója. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra napsugár, még szerepünk nincs eljátszva.“

„A magyar emigratio magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Europa földjén, ezt megtartani, bár nehéz de annál dicsőbb feladatunk.“

„De ne féljetez édes testvéreim, hogy ezuttal ismét elhagyatva és magunkra maradunk! Nem, bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Angol-, Franciaország, Schweitz azon erős karok, mellyek bennünket a legerélyesebben támogatandnak.“

„Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parlamentben néhányainknak a mahomedvallásra áttérése s az itt általán uralkodó térítési szellem miatt nem épen látszott ügyünk részén állani, mi bizonyos widdini személyekre kellemetlen hatással lehet. De egy levél tölem nemes Palmerston lordhoz és egy derék angolnak — Thomsonnak — fáradhatlan törekvése, ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az angol ujságok mind, a tory- ugy mint whigpártbeliek egyformán mint egy férfit emelék szavukat s üdvünkre mindent mozgásba hoznak. S azért uraim a legtisztább lelkiismerettel mondhaton önöknek, hogy Angol- és Franciaország egyhangulag ügyünk részére határozák magokat, s egyszerűmink nyilatkoztaták, miszerint szeretett hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben Oroszország és Austria ellen hatalmas karral kivivandják.“

„E fontos események következtében a magas porta elhatározá, a magyar emigratiót Widdinből Sumlára áthelyezni. Valljon ott maradunk-e vagy nem, azt azon hírek határozandják meg, mellyeket nekünk Fuad Effendi Pétervárról hozand. Nézetem szerint Sumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan a

legcélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigrációnak; mert szerencsésen folytatott háboru esetében Oroszország és Austria ellen könnyű leendő onnan Rusztschukra átköltözni, ott a Dunán átkelni, és ekként hazánkat, hol százezer baráti szív s ugyanannyi erős kar várakozik ránk, ismét elérnünk, hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas uralkodó háznak, melly az iszonyuan feldühödött Istenség igazságos átkát hordja magán bélyegül, azon gyalázatos tettekért, melyeket vakságában egy szegény védtelen népen elkövet, a föld színéről eltöröljük.“

„Ha azonban tartózkodásunk Sumlában nem volna elégé biztos, mit alig hihetek; akkor a Dardanellákban tizennégy angol hajót találandunk, mellyek kormányai által a magyar emigratio fölvételére oda parancsolva vannak s e napokban már meg is érkeztek. Ott mi az európai háboru kitöréseig szives fogadtatást nyerünk, melly a nemes Britanniába visz, azon országba, mellynek, hogy Palmerston lordnak szavaival éljek, rendjei és keresztjei ugyan nincsenek, hogy Oroszország és Austria példája szerint egy népgyilkosnak, mint például Haynau-nak mellét feldiszítse, van azonban a bámulat és tiszteletnek legtisztább érzete azon maradványai iránt egy vitéz nemzetnek, melly a zsarnokságnak öt századokon épített sziklafészkét az ingadozásig megrázkódtatni bír. (Hosszan tartó lárma, vegyülve a törökök iszonyu riadásaival, kik folytonosan kiálták: bin jascha Kossuth! bin jascha Dembinszky! — Ezer esztendeig éljen Kossuth! Ezer esztendeig éljen Dembinszky!)

E megszakasztás után ismét folytatá Kossuth:

„Csak még néhány szót uraim! hogy minden rendetlenségek és lehető kellemetlenségek megelőztessenek, a magas porta az összes emigransokból egy hadtestet kíván alakítani, mellynek főnöke én lennék. (Éljen, éljen, éljen.) Ha önök akarata uraim, ugy az enyém is. De én egyetértést és rendet kívánok, melly nélkül hadtestünk fen nem állhat, mert csak akkor lehet egy test hasznos, ha minden tagjai összevágólag működnek. Hadtestünknek egy katonai intézetet kell képeznie, mellynek tökélyesítése az én feladatom leendő. Katonai tudományos gyakorlatok és előadások iránt is hasonlólag gondoskodni fogok.“

„Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne kövessék el, az átköltözés szárazon történendik. Hogy hadtestem-

nek az utiköltségre nézve könnyebbséget szerezhessenek, ennél fogva a magas porta 24,000 piasztert kézbesített beiram-ajándokul az összes emigransok számára, mellyeket önök közt, uraim, tüstént kiosztok.“

E beszéd leirhatlan nagy hatást idézett elő, mit csak a pénz egyenetlen kiosztásából származott zavargás törölt el némileg, azonban Kossuth újabbi békitő szavai csakhamar helyreállíták a békét.

Másnap kezdődék a kivonulás Sumla felé. Oct. 29. ment el oda az első csapat, melly lengyelekből állott, és 400 főt számlált. Murat pasa azelőtt Bem, vezérelte; hozzá csatlakozott Mészáros és gr. Vay. 31-én 102 olasz gr. Monti vezérlete alatt indult el. November 1-jén megindult a renegátok egész csapatja, kivevén Bemet és Baloghot, Stein most Fehrad pasa vezérlete alatt s 165 főből állott. Ezen csapatot bezárta Kmety, most Kiamil pasa, kíséretével együtt. Nov. 3-án végre elmentek a magyarok 320-an, néhány idegennel együtt. Kossuthnak fejr toll volt kalapján, jobb oldala mellett lovagolt Balogh, bal oldalán Egressy Gábor. Ezen csapatban volt gróf Batthyány Kázmér, a két Perczel s egy lengyel, Przyjemski. Ezeket gyalog és szekeren valami 40 nő követte. gr. Batthyáyniné saját kocsijában ült. Házmán, volt ministeri tanácsos, kis kétkerékű taligán roppant nagy lóval végzé a sort s a sok ezer bámulónak nem kis multságára szolgált.

Sumla Bulgariában a Balkánnak egy völgyében fekszik, tiz mérföldnyire a Dunától, negyvenre Konstantinápolytól.

Az emigratio megérkezvén, keresztény részének az ugynevezett barlanghegy jeleltetett ki. A renegátok Ibrahim kastélyában tartózkodnak.

Végül ide igtatom a menekültek névsorát:

- Agaffi, máskép Alaga Imre, bácsmegyei képviselő.
 Almásy Pál, alsóház elnöke, hevesmegyei képviselő és kormánybiztos.
 Andrassy Gyula, gróf, ügynök Konstantinápolyban s a felsőház tagja.
 Balogh János, barsmegyei képviselő.
 Bangya János, törzstiszt és ujságíró.
 Batthyány Kázmér, gróf, külügyminister.
 Batthyány István gróf, székesfehérmegyei képviselő és kormánybiztos.
 Bencze Ignác, baranyamegyei képviselő.
 Beniczky Lajos, kormánybiztos és a fölkelő csapatok vezére.
 Beöthy Ödön, biharmegyei főispán és kormánybiztos.
 Bernátl Zsigmond, ungmegyei főispán.
 Besze János, esztergomi képviselő.
 Bónis Samu, szabolcsi képviselő és kormánybiztos.
 Csáky László gróf, szepesmegyei főispán.
 Cheh (Csernátoni) Lajos, állítólag komárommegyei képviselő s Kossuth titkárja.
 Csiky Sándor, hevesmegyei képviselő.
 Dedinszky József, csanádmegyei képviselő.
 Egressy Gábor, színész és kormánybiztos.
 Farkas János, statusügyvéd.
 Gorove István, temesmegyei képviselő.
 Guyon Richard Esquire, hajdani cs. k. főhadnagy, utóbb forradalmi tábornok.
 Hajnik Pál, pestmegyei képviselő és rendőrfőnök.

- Hamvasy Imre, székesfehérvári városkapitány.
 Házmán Ferencz budai képviselő.
 Horváth Mihály, csanádi püspök, cultusminister.
 Hunkár Antal, veszprémi képviselő.
 Irányi Dániel, budai képviselő s kormánybiztos.
 Jósika Miklós báró, honvédelmi bizottmányi tag.
 Jozipovich Antal, zágrábmegyei főispán.
 Kmety György, 19. cs. k. gyalogezred főhadnagy, utóbb
 forradalmi tábornok.
 Kornis Károly, pesti egyetemi tanár s véisztörvényszéki
 köztádló.
 Kossuth Lajos.
 Lombay Imre, pesti városkapitány.
 Lónyai Menyhért, pestmegyei képviselő.
 Ludwigh János, szepesmegyei képviselő és kormány-
 biztos.
 Madarász László, székesfehérmegyei képviselő s rendőr-
 főnök.
 Majthényi József, báró, felsőházi tag és jegyző.
 Marhinczek Miklós, trencsinmegyei képviselő.
 Mérei Mór, őrnagy, ujságíró s rendőri hivatalnok.
 Mészáros Lázár, cs. k. vezérőrnagy, bácsmegyei képviselő
 és hadügyminister.
 Mihályi Gábor, mármarosmegyei képviselő és kormány-
 biztos.
 Oroszhegyi Józsa, guerillavezér.
 Pajor István, köztádló.
 Perczel Mór, budavárosi képviselő s hadvezér
 Perczel Miklós, tolnamegyei követ s hadvezér.
 Puky Miklós, hevesmegyei követ s kormánybiztos.
 Pulszky Ferencz, hivatalnok és ágens.
 Rákóczy János, Kossuth megbizottja s hivatalnoka.
 Remellay Gusztáv, hadbíró.
 Sárosy Gyula, pesti főváltótörvényszéki ülnök.
 Sillye Gábor, hajdukerületi követ.
 Simonyi János, Kecskemét város követe.
 Somogyi Antal, csongrádmegyei követ.
 b. Splényi Lajos, cs. k. kapitány.
 b. Stein Miksa, cs. k. mérnök-kapitány forradalmi tábornok.

Szaplonczay József, mármarosmegyei képviselő és kormánybiztos.

Szeles Lajos, pestmegyei képviselő és kormánybiztos.

Szemere Bertalan, miniszterelnök.

Szintay János, beregmegyei képviselő és kormánybiztos.

Szontagh Samu, véstörvényszéki ülnök.

Szüllő György, pozsonmegyei követ.

Táncsics Mihály, baranyamegyei képviselő.

Teleki László, gróf, pestmegyei képviselő és ágens Franciaországban.

Vay Alajos, báró, felsőházi tag.

Doggenfeldi Vetter Antal, cs. k. 37. gyalogezred i őrnagy forradalmi tábormok.

Vlád Alajos, krassómegei követ.

Vukovics Sebő, igazságügyminiszter.

Zakó Isván, bács megyei követ.

Ki e vázlatos előadást, tollából folytat a forradalom megteremtőjének, figyelemmel kísérte, ki megügyelte a szenvedélyességet, melly jelentéséből nem egy helyt ír ki, s melly mégis világos adat, hogy egy forradalmat könnyebb megteremteni, mint kivinni, meggyőződheték, hogy önzés, hiúság a főnökök nem egy tettének volt rugója.

S ez volt főbb indokom e munka közlésénél.

Én, ki próbát tevék megírni a végnapok történetét, s irományimban kitüntetését nem mellőzém, tartozom önmagamnak a nyilatkozattal, hogy e munkát annak csak második kiadásánál használtam.

Ugy látszik, hogy e munka célja volt, Görgeit mint áru-lót tüntetni föl. S ez Kossuthnak sikerült is. De ezáltal ő a gyengesége ellen emelt vádból egy hajszálnyit sem von le, sőt nem tévedem, ha kimondom, hogy nevelé azt.

ROKKEHISTORIE

1871

PAPE VILAGE FORTUNES

THE HISTORY OF

THE VILAGE OF

THE VILAGE OF

THE VILAGE OF

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is mostly obscured by the paper's texture and discoloration.

